

PAPER DETAILS

TITLE: IKINCI DÜNYA SAVASI YILLARINDA SERTELLER VE TAN GAZETESİ (1939-1945)

AUTHORS: Ali Ulvi ÖZDEMİR

PAGES: 179-216

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20492>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA SERTELLER VE TAN GAZETESİ (1939-1945)

Ali Ulvi Özdemir*

Özet

Serteller, Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel'i işaret eden, Türk siyasal ve Türk Basın tarihinin en önemli figürlerinden olan bir çiftin adıdır. Sertel çifti evlendikleri 1915 tarihinden itibaren Türkiye'nin en seçkin simalarıyla ve yönetici kesimlerle aynı toplumsal çevre içinde yer almış, ancak politik görüşlerinin solda olmasıyla, Sosyalist bir dünya görüşü ile donanmış olmalarıyla bu çevreden ayrılmış, bunun sonucunda da hayatların her döneminde değişik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Tan Gazetesi, Sertellerin Atatürk devrimlerinin kazançlarını savunmakla birlikte yeterli görmeyen, anti-faşist ve anti-emperyalist tutumlarını, muhalif ve sol düşüncelerini en etkili bir biçimde dile getirdikleri ve İkinci Dünya Savaşı süresince Türk siyasî hayatına damgasını vuran önemli bir yayın organı olmuştur. Savaş içinde eleştirel tutumlarını korumakla birlikte hükümete yakın bir çizgi geliştiren Tan Gazetesi ve Serteller, savaşı Almanların kazanamayacağını anlaşılmaması ile cesaretlenip, yavaşça ve temkinli bir biçimde hükümet karşıtı bir pozisyona doğru evrilmiş ve dönemin sol düşüncesinin sözcüsü olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden kurulan dünyada çok partili hayata geçerken muhalefetin kontrollü bir çerçeve içinde sol düşünceye bulaşmadan rolünü oynamasını bekleyen hükümet, Sertellerin bu muvazaalı örgütlenmede muhalefetin sol parçası olmasını Tan Olayı diye tarihimize geçen bir provakasyonla önlemiştir. Bu olaydan sonra Sertellerin gazetecilik ve politik hayatlarını Türkiye'de sürdürme olanağı kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Serteller, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, Tan Olayı, İkinci Dünya Savaşı.

Sertels During World War II And Newspaper TAN(1939-1945)

Abstract:

The family name 'Serteller-Sertels' refers to two prominent figures in the political and press history of Turkey, Sabiha Sertel and her husband Zekeriya Sertel. From 1915 onwards the Sertel couple had been part of the Turkish elite; yet because

* Ahi Evran Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, ulvi68@hotmail.com

of their socialist agenda they had to endure several hurdles leading finally to their exclusion from the social community of which once they were member.

The newspaper Tan was an important platform in the Turkish political life, particularly during WW II, which served Sertels to propagate their political opposition that call for preservation of Atatürk's revolutions but that go beyond it to embrace an anti-fascist and anti-imperialist leftist stance. Diverting from the political position in which they had a pro-government leaning while at the same time retaining their critical approach to the WW II, Tan and Sertels gradually assumed the role of advocates of the Turkish left and started to criticize the government when they realized and was encouraged by the fact that Germany would not able to win the war. At a post WW II time when multi-party political system came into being in Turkey, the role assigned to the opposition by the government was to take form within a controlled framework that denied leftist ideas. To this end, the government sponsored a plot, known as 'Tan Olayı-Tan Incident' in the Turkish political history, to prevent Sertels from gaining a leftist ground in the nurturing opposition. After this infamous event Sertels could not pursue their political and journalist activities in Turkey.

Key Words: Sertels, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Newspaper Tan, Tan Incident, World War II.

Giriş

Bu makalede temel olarak Serteller olarak bilinen Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin İkinci Dünya Savaşı boyunca *Tan* Gazetesi'nde belirttikleri görüşleri ve *Tan* Gazetesi'nin bu süreçteki tutumu genel çizgileriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Makale, Sertel çiftinin İkinci Dünya Savaşı boyunca en etkin olarak görüldüğü *Tan* Gazetesini odak olarak almaktadır.¹ Bu amaçla ilk kaynak olması dolayısıyla *Tan* Gazetesinin Milli Kütüphane arşivindeki sayıları taranmıştır. Makalede *Tan* Gazetesi'nin içeriksel analizinden daha çok İkinci Dünya Savaşı içinde geçirdiği dönüşümler, bunların nedenleri ve Sertel çiftinin aydın çizgisinde ortaya çıkan gelişmeler ile savaş sonrasında yeniden

¹ Bu etkinlik hem Sertel çiftinin düşünce ve tutumlarının daha çok *Tan* gazetesi'ndeki yazılarıyla kamuoyuna malolduğu ve hem de *Tan* gazetesinin genel tutumu üzerinde Sertellerin düşüncelerinin büyük ölçüde belirleyici olması anlamında düşünülmelidir. . "*Tan* gazetesinin çizgisini farklılaştırmasında gazetenin sahibi ve yöneticileri olan Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in politik görüşlerinin etkili olduğu açıktır." diyen Mithat Kadri Vural'ın değerlendirmesi bu açıdan doğrudur. Bkz. Bkz. Mithat Kadri Vural, "II.Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak 'Tan' Gazetesi" *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VII /16-17, (Bahar-Güz), s.384

biçimlenmekte olan Türkiye’de yaşanan gelişmeler ve kamplaşmalar karşısında aldıkları konum üzerinde durulmuştur. Bu açıdan Tan Gazetesi temel malzeme olarak kullanılmıştır. Bunun yanısıra Sertellerle ilgili diğer çalışma ve hatıratlara da destekleyici bilgi vermeleri açısından gerektiğinde başvurulmuştur.

Yaptığımız araştırmalara göre Sabiha Sertel üzerine ülkemizde sadece bir doktora tezinin yapılmış olmasına karşılık Tan Gazetesi ve Zekeriya Sertel hakkında herhangi bir doktora tezi yapılmamıştır. Buna karşılık sadece belirli çerçeveler bağlamında yüksek lisans tezleri vardır.² Bu açılardan makalemizin mevcut boşluğun en azından kısmen doldurulmasında katkı sağlayacağını, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler ve özellikle Demokrat Parti’nin kuruluş süreci içinde Sertellerin rolü ve *Tan* Olayı olarak bilinen şiddet eyleminin tarihteki yeri konusunda yeni yaklaşımlar ya da yeni bakış açıları getireceğini düşünüyoruz.

Makalede, Sabiha ve Zekeriya Sertel hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra çiftin *Tan* Gazetesi’nin doğuşuna kadar geçen süre içindeki faaliyetleri ve *Tan* Gazetesi’nin yayın hayatına başlayış süreci değerlendirilmiş, sırasıyla Tan Gazetesinin genel çizgileri, kadrosu ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği politika, Sertellerin hükümet politikaları ve savaşın tarafları karşısındaki tutumları ile Demokrat Parti’nin kuruluş sürecindeki rolleri, *Tan* Gazetesi üzerinden ele alınmıştır. Sonuçta Türkiye’nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni şekillenmekte olan dünya düzeni içinde yer ararken, *Tan* Olayı’nın, sol düşünceye karşı devlet politikalarının oluşturulmasında ve bu politikaların dış dünyaya karşı “mesaj verme” işlevi görmesi için nasıl bir araç olarak ortaya çıktığı değerlendirmesi ile makale tamamlanmıştır.

² Serteller ile ilgili olarak bizim saptadığımız tez çalışmaları şunlardır: Doktora Tezleri: Burcu Ertuna Biçer, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2008. Yüksek Lisans Tezleri: 1- Burak Sönmezer, **Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Çok Partili Hayat Denemesinde Bir Gazete: Zekeriya Sertel Yönetiminde Son Posta**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, 2002, 2- Ayça Bulut, **Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2002, 3-Emine Bilgehan Türk, **Zekeriya Sertel'in Dergiciliği**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2005, 4-Hülya Semiz, **İkinci Dünya Savaşı Döneminde Gazeteci Sabiha Sertel'in Döneme İlişkin Görüşleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, 2008, 5-Esra Şimşir, **Türk Modernleşmesinde Kadın Kimliğinin İnşası: Falih Rıfkı Atay, Mustafa Sekip Tunç, Zekeriya Sertel'in Çalışmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

1. Meşrutiyetten *Tan* Gazetesi'nin Kuruluşuna Bir Aydın Çift Profili

Zekeriya Sertel

Mehmet³ Zekeriya Sertel, 1890 yılında o dönem Selânik'e bağlı olan Usturumca'da doğmuştur. Aslında Zekeriya Sertel'in asıl adı Zikri'dir.⁴ Sonradan bu adı lise yıllarında kendisi Zekeriya olarak değiştirmiştir. İlk öğrenimini doğduğu yerde, orta öğrenimini Selanik ve Edirne Lisesi'nde tamamladıktan sonra bir yıl Edirne İdadisine, sonra Selanik İdadisine devam etmiştir. II. Meşrutiyeti'n ilan edildiği dönemde yeni açılan Selanik Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. Balkan Savaşları başladığında Selanik'te bulunuyordu. Selanik'in kaybı üzerine İstanbul'a göç eden Türkler arasında yer almıştır. İstanbul'da Yunus Nadi'nin çıkarttığı *Tasvir-i Efkar* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Sonradan İstanbul Üniversitesi olarak anılacak İstanbul'daki Darülfünun yüksek öğretim kurumuna bağlı Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. 1913 yılında Maarif (Eğitim Bakanlığı)'nın eğitim için yutdışına gönderdiği öğrenciler arasında yer almış ve Paris Sorbonne Üniversitesi'nin Sosyoloji bölümünde Durkheim'in öğrencisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yeniden İstanbul'a dönmüştür. 1915 yılında Sabiha Hanım'la evlenmiştir. 1. Dünya Savaşı döneminde Şükrü Kaya'nın müdürlüğünü yaptığı Muhacirin Umum Müdürlüğü'nde 2 yıl Aşayir (Göçmen) bölümünde çalışmıştır. Mütareke döneminde bir süre *Yeni Ses* adlı bir gündelik gazete çıkartmıştır. Gizli bir ihtilal örgütü kurma hazırlığı içindeyken yakalanarak Bekirağa koğuşuna kapatılmıştır. Bir hafta süren hapisliğin ardından başyazarlığını bir dönem Halide Edip (Adivar) Hanımın yapacağı *Büyük Mecmua* adlı dergiyi çıkarmıştır.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından bir süre sonra, Halide Edip'in girişimi ile Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Sertel, 1917 yılında doğan ilk çocukları Sevim Sertel'i de alarak⁵ 1923 Temmuz ayına kadar kalacakları ABD'nin New York kentine gitmek üzere Türkiye'den ayrılmışlardır. Yoğun bir İngilizce öğrenme süreci sonrasında New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'nde 1920 yılı eğitim dönemi ile birlikte Gazetecilik eğitimine

³ Mehmet isminin kısaltması olan ve *Tan* gazetesi yıllarında ilk isminden önce gelen [M.] harfi, Zekeriya Sertel'in bu ilk ismini belirtmek için kullanılmıştır. Tayfun Er, *Erguvaniler*, Duvar Yayınları, 4. Baskı, s. 200.

⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, Mart 1977, s. 31.

⁵ Sabiha Sertel Amerika'da bir anne olarak yaşadığı sıkıntıyı "Küçük bir çocukla, hizmetçisiz, bilmediğim bir dille üniversite tahsili kolay bir iş değildi." diyerek dile getirir. Sevim Sertel'i sabahtan öğleye kadar çocuk yuvasına bırakarak ve eşi Zekeriya Sertel ile dönüşümlü olarak çocuk bakımını üstlenerek eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İkinci Baskı, 1987, s. 36.

başlamıştır. Çift 1923 yılı ortalarında tekrar Türkiye'ye döner. İşgal kuvvetleri henüz İstanbul'dadır. Ankara'ya geçen Zekeriya Sertel Matbuat Umum (Basın Yayın Genel) Müdürü olmuştur.⁶

Zekeriya Sertel, Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra ise bu görevinden ayrılır. 1924 yılında gazeteci Yunus Nadi⁷ ile *Cumhuriyet* gazetesini kurmuştur. Ancak kısa bir süre sonra bu gazete ile de ilişkisini kesmiştir. *Tuna ve Resimli Ay*⁸ dergilerini çıkartmıştır. Şeyh Said isyanından sonra Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 3 yıl kalebentliğe (sürgünlük) mahkum edilir ve 1.5 yıl Sinop'ta kalır.⁹ 1930'da *Son Posta* gazetesini çıkartır. Yunus Nadi Bey'le birlikte *Hayat Ansiklopedisi*'ni yayınlarken *Son Posta* gazetesinin bir yolsuzluk haberinden dolayı tekrar hapse girer. Bu kez de 1.5 yıl hapislikten sonra bir genel aften yararlanarak haptiden çıkar.¹⁰ 1934 yılında ise Halil Lütü ve Ahmet Emin Yalman ile beraber *Tan* gazetesini kurarlar.¹¹

Aslında Mehmet Zekeriya ve Sabiha Hanım'ın Sertel soyadını alışları 1934 yılındaki Soyadı Yasası'ndan sonradır. Kendilerine bu soyadını seçişleri Zekeriya Bey'in eşine "*İkimiz de elimizde kalem, bu sertlik furyasında sert yazılar yazdığımıza göre, 'Sertel'e ne dersin?'*" diye sorması ve eşinin onaylamasıyla olmuştur.¹²

Böylelikle Türk siyasal ve yazın hayatında Zekeriya ve Sabiha Sertel, "Serteller" adı ile anılacak, çoğunlukla birlikte yürütecekleri bir aydın mücadelesi içinde yer alacaklardır.

⁶ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 11-135

⁷ Pars Tuğlacı, "Sertel, M. Zekeriya", **Çağdaş Türkiye, C.3**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 154. Yunus Nadi (Abalıoğlu) Fethiye'de 1880'de doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Hukuk eğitimi aldı. II. Meşrutiyet sonrası çeşitli gazetelerde çalıştı. 1910'da Aydın mebusu oldu. 1918 sonrası çıkardığı *Yeni Gün* gazetesi ile Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. 1920 başlarında Ankara'ya geçti. Milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. 1943 yılına kadar milletvekilliğini sürdürdü. 1945 yılında öldü. Erdoğan Tokmakçıoğlu, **Türk Basın Tarihi**, İsim Yayınları, Ankara, Mart 2011, s.237.

⁸ Resimli Ay Dergisinin ilk sayısı 1 Şubat.1924 tarihinde yayınlanmıştır. Dergi hakkında kısa bir bilgi için bkz. Selma Arslantaş, "Mecmua Devrinin Sol Devlerinden Resimli Ay", **Akıl Defteri Dergisi**, 24.07.2003, <http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=2374>.

⁹ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 204.

¹⁰ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.171-172.

¹¹ Yıldız Sertel, **Annem, Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı**, Belge Yayınları, 3. Baskı Ocak 2001, s.172.

¹² Refik Erduran, **Sabiha**, Remzi Kitabevi Ekim 2004, s.106.

Sabiha Sertel

1895 yılında Selânik'te doğmuştur. Sabetaycı bir ailenin altı çocuğundan biridir.¹³ 1913 yılında Balkan Savaşları sonrasında Selanik'in işgalinin ardından ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir.¹⁴

Sabiha Sertel 1915 yılında Zekeriya Sertel'le evlenmiştir.¹⁵ Zekeriya Sertel'e göre bu evlilik yıllardır Türklerle evlenmeyen ve içe kapalı bir topluluk olan Sabetaycı topluluktan bir kızın ilk kez bir Türk'le evlenmesidir.¹⁶ Kız tarafının nikâh şahidi ünlü simâ Talât Paşa, erkek tarafının nikâh şahidi ise sonradan Atatürk döneminde Dışişleri Bakanı da olan Tefik Rüşti Aras'tır.¹⁷

1919 yılında haftalık bir dergi olan ve sadece 17 sayı yayımlanabilen “*Büyük Mecmua*” adlı dergide eşiyile birlikte yazmaya başlayan Sabiha Sertel, bu yazılarında cesur ve feminist bir yaklaşımla kadın hakları, kadın-erkek eşitliği ve kadınlara oy hakkı gibi konuları işlemiştir.¹⁸ Ardından işgal İstanbul'unda İngiliz sansürü emriyle dergi kapatılır ve aynı yıl eşiyile

¹³ Ayça Bulut, **Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Haziran, 2002, s. 82. Refik Erduran da Sabiha Sertel için “*Orta halliyken yoksul düşmüş bir dönme ailesinin kızıydı.*” Bilgisini verir. Buradaki ‘dönme’ sözcüğü için de Refik Erduran şunu söyler: “*Yüzyıllar önce Katolik yobazı İspanya’dan kovalanınca (aslında böyle yazılmış olmakla birlikte doğrusu “kovalayınca” olmalıdır. A.U.Ö.) Osmanlı İmparatorluğu’na kabul edilip Müslüman olan ve Selanik bölgesine yerleşen Musevilerin kendileri benimsemişlerdi öyle adlandırmayı.*” Bkz. Erduran, **a.g.e.**, s. 13. Böylelikle Sabiha Sertel’in Yahudi köklerine işaret etmiş olmaktadır. Pars Tuğlacı ise Sabiha Sertel’in doğum tarihi için 1897 tarihini vermesine rağmen (Bkz. Tuğlacı, s. 1547) doğru tarih 1895’dir. Sabiha Sertel’in kızı Yıldız Sertel’e göre de doğum tarihi 1895’e denk gelmektedir. Çünkü “Annem” adlı kitabında 1902 yılı için kendisinden söz ederek “7 yaşındayım” ifadesi kullanmaktadır. Bkz. Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 18. Ayrıca bkz. Burcu Ertuna Biçer, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydın Sabiha Zekeriya Sertel’in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2008, s. 110

¹⁴ Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 72-77

¹⁵ Pars Tuğlacı bu noktada da 2 yıl geç bir tarih olarak 1917’yi vermektedir. Bkz. Pars Tuğlacı, **a.g.m.**, aynı yer. Ancak bu evliliğin 1917 yılında olması mümkün olamaz olmaz, çünkü 1917 yılında çiftin ilk çocukları Sevim Sertel dünyaya gelmiştir. Yıldız Sertel “*Evlendikten bir buçuk yıl sonra dünyaya bir kız çocuğu getirdi. Adını Sevim koydular*” demektedir. Bkz. Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 92. Ayrıca Yıldız Sertel’in “Bir Evlenme Öyküsü” başlığını koyduğu bölümün başında Sabiha Sertel için “Sabiha o sırada 20 yaşında bir esmer güzeliydi” demesinden evlenmesinin 1915 yılında olduğunu anlayabiliyoruz. Bkz. Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 85

¹⁶ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 79-80.

¹⁷ **a.g.e.**, s. 80-81; Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁸ Biçer, **a.g.e.**, s. 112.

birlikte New York'a gitmiş ve burada Columbiya Üniversitesi'nde Sosyal İş Okulu'nu bitirmiştir. New York'ta iken 1923 yılında 2. çocukları Yıldız Sertel dünyaya gelir. Ardından ailesiyle Türkiye'ye dönen¹⁹ Sabiha Sertel, bir süre Çocuk Esirgeme Kurumu'nda çalışmış ve 1 Şubat 1924'te yayın hayatına başlayan *Resimli Ay* dergisinde yazmaya başlamıştır.. Bu dergiyi *Resimli Hafta*, *Resimli Perşembe*, çocuklar için iki aylık dergi olan *Resimli Yıl* ve *Çocuk Ansiklopedisi* izlemiştir.²⁰ *Sevimli Ay* dergisini çıkartan Sabiha Sertel 1929 Ocak ayından itibaren *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaya başlamıştır. 1930 yılında kadınlar belediye seçimlerine katılma hakkı kazandığında İstanbul'da bağımsız aday olarak seçime girmiştir.²¹ *Yenigün* gazetesinde işçi haklarını savunan, sosyal hayatın gelişmesi yönünde eleştirel yazılar yazarken²² bir taraftan da 1934 yılında eşinin kurduğu *Tan* gazetesinin cep kitapları dizisini yönetmiştir. Bu arada çeviri çalışmalarına da girişmiştir. 1936 yılında *Projektör* adlı dergide yazmaya başlayan Sabiha Sertel, bu dergideki yazılarında daha çok politik konulara eğilmiştir. 1936 yılında ise *Tan* gazetesinde Görüşler adlı sütunda yazmaya başlamıştır.²³

2. Tan Gazetesi'nin Kuruluşuna kadar Serteller ve Yeni Türkiye'ye Bakışları

Serteller aslında başlangıcından itibaren Cumhuriyet'e ve devrimlere destek vermişlerdir. Örneğin Sabiha Sertel henüz cumhuriyet ilan edilmediği bir dönemde Türk Ocakları'nda yapılan çalışmalar için "*İnkılapçılar büyük bir feragatle çalışıyorlardı*" demektedir. Yine aynı dönemde Sabiha Sertel, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sultana ve emperyalist güçlere karşı olan yönünü vurgulamaktadır.²⁴ Ancak Sabiha Sertel Kazım Karabekir ve Rauf Orbay gibi Milli Mücadelenin önder kadrosu arasında olanları Mustafa Kemal'in öncülüğünde yürütülen devrimci hareketleri "hazmedememekle" suçlar ve Mustafa Kemal'den yana tavır alırken, aynı Sabiha Sertel 1924 Anayasasını "*1924 Anayasası burjuva demokratik devrimi sağlayacak bir anayasa olmadı*" diye eleştirir.²⁵ Matbuat Umum Müdürü Zekeriya Sertel de bu dönem için genelde eleştirel bir bakışa sahip olmasına rağmen, Atatürk'ü diğer devlet adamlarına göre vizyonu daha geniş bir önder kabul etmekte ve bu vizyonu benimsemektedir:

¹⁹ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.34-61.

²⁰ *a.g.e.*, s.95.

²¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 89.

²² Tuğlacı, *a.g.m.*, aynı yer.

²³ Bulut, *a.g.e.*, s. 90.

²⁴ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.65.

²⁵ *a.g.e.*, s.68.

*“Atatürk’ün etrafında bulunan Karabekir’ler, Ali Fuat Paşa’lar, Kazım Özalp’ler ve başkaları Kurtuluş Savaşı’nda onunla beraberdiler. Fakat memleketin siyasal, sosyal ve ekonomik kalkınmasında onlara güvenilemezdi. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu’nu tasfiye ettikten sonra yepyeni bir anlayışla yepyeni bir millet kuracaktı. Yanındakilerin çoğu bunu anlayamazdı.”*²⁶

Bu dönemde Sabiha Sertel yazdığı yazılarda Atatürk Devrimlerini övmekte, ancak yeri geldiğinde eleştirel bir tutum da almaktadır.²⁷ Özellikle basın ve düşünce özgürlüğü konusunda dile getirilen talepler ve eleştiriler bir bakıma satır aralarında devrimleri gerekli bulan, ama bu yönlerden eksik gören, bir an önce bu konuda da gerekli düzenlemeleri bekleyen bir havadadır.²⁸

Zekeriya Sertel de *Resimli Ay*’da Atatürk Devrimlerinin Türkiye’yi batılılaştırmak hedefine tam destek verirken doğacak tepkilere dikkat çekmiş ve “*Bu tepkiler karşısında, donatılmış bir savunma gücü bulunmazsa bir gün tehlike, devrim yanlıları için bir oldu bitti niteliği alabilir.*” diyerek çözümü “*gençlik ve hükümet ele ele bir gerçek demokrasi propagandası başlatmalıdır.*” sözleriyle ortaya koymuştur.²⁹

1925’in Şubat ayında başlayan Şeyh Sait isyanı ise hem Zekeriya hem de Sabiha Sertel’in Mustafa Kemal’e ve yeni düzene tam destek verdikleri bir siyasal olay olmuştur. Her ikisi de bu isyanı İngilizler’in kışkırtması ve gericilik hareketi olarak nitelendirmişlerdir.³⁰

Şeyh Sait İsyanı ile başlayan dönem 4 Mart 1925’te çıkartılan Tahrir-i Sükun Yasası ile bazı basın yayın organlarının kapatılması ile sonuçlanacaktır.³¹

Zekeriya Sertel, bu olay sonrasına denk düşen günlerde yazdığı bir yazıda “*Cehaletin, ihtiyarların saltanat sürdüğü, toplulukların birbirinden kopuk yaşadığı, dinin egemen olduğu bir toplumda, tutuculuğun güçlü*

²⁶ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.120.

²⁷ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.88

²⁸ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.214

²⁹ Zekeriya Sertel, “Devrimleri Yapmak Kolay, Korumak Zordur”, **Resimli Ay** Dergisi, Nisan 1924, aktarılan kaynak Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 2007, s. 7

³⁰ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.141; Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.95.

³¹ Bu dönemde kapatılan dergilerden biri de *Resimli Ay*’dır. Bunun yanısıra kapatılan diğer yayın organları arasında Sebilüreşat, Aydınlık, Vatan, Tevhid-i Efkâr ve Alemdar gibi gazete ve dergiler sayılabilir. Bkz. Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür 1923-1973**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s.6, 31 numaralı dipnot Ayrıca bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 3.Kitap, Birinci Bölüm**, Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ekim 2005, s.119

olmasına şaşmamak gerekir.” diyerek devrimlerin korunması yolunda uyarılar yaparken herşeye rağmen *“İlerlemede en büyük etken düşünce özgürlüğüdür. Bilimi ve düşünceyi tartışma özgürlüğü sınırsız olmazsa, ilerleme olmaz.”* diyerek devrimlerin eksik bıraktığını düşündüğü önemli bir noktaya parmak basmayı sürdürmüştür.³²

Zekeriya Sertel Sinop’taki sürgün cezasını tamamlayıp serbest kalınca yeniden basın hayatına dönmüş ve 1930 yılında *Son Posta* gazetesini çıkararak Tek parti yönetimine karşı eleştirilerini sürdürmüştür. İlk yazısının başlığı *“Boğuluyoruz”* dur.³³ Muhalefetine sonu yeniden 1.5 yıllık bir hapis cezası olmuştur. Bu hapisliğinin ardından da eski çizgisini devam ettirmiştir. Bunun bedeli ise *Son Posta*’dan ayrılması olacaktır.

3. Tan Gazetesi’nin Kuruluşu ve Serteller’in Tan Gazetesindeki Politik Tutumları

Tan gazetesi 1934 yılında³⁴ daha önce aynı adla yayınlanmakta olan bir gazetenin Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi³⁵ tarafından satın alındı ve yayın hayatına Serteller’i de katarak devam etti. Zekeriya Sertel genel afla hâpisten yeni çıkmış ve yayıncılığa dönme kararı almıştı. Bu gazeteye Sabiha Sertel tarafından emperyalizmin ajanı, Amerikan mandacısı olarak³⁶ nitelenen Ahmet Emin Yalman³⁷ da ortaklı. Sabiha Sertel de gazeteye yazı vermeye başlamıştı.

Tan gazetesi kurulduğunda Atatürk hayattadır. Ancak bu yıllarda ülkede basın üzerinde ağır yaptırımlar getiren yasalar yürürlükte.³⁸ Bunun en

³² Zekeriya Sertel, “İrtica Niçin Revaç Buldu”, **Resimli Ay** Dergisi, Mart 1925, aktarılan kaynak Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 2007, s. 7

³³ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.191

³⁴ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.172.

³⁵ Halil Lütfi (Dördüncü) 1893 yılında doğdu. İstanbul Darülfünun’da eğitim yaptı. 1912 yılında gazeteciliğe başladı. Muhabirlik yaparak Tanin gazetesine girdi. Bilahare çeşitli gazetelerde yazarlık yaptı. Tan ve Yeni Gazete’nin ortağı ve sahibi oldu. 1972 yılında vefat etti. <http://www.biyografi.net/>

³⁶ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.173.

³⁷ Ahmet Emin Yalman, Selanik’te 1888 de doğdu. İstanbul Alman Lisesi’ni bitirdi. ABD’de Columbia Üniversitesi’nde Felsefe ve Gazetecilik Eğitimi aldı. 1914’te yurda dönünce bir süre Darülfünun’da Ziya Gökalp’in asistanı olarak çalıştı. 1907’de gazeteciliğe başladı. Mütareke yıllarında Malta’ya sürgün edildi. 1923 ve 1940’da Vatan Gazetelerini kurup yayınladı. 1946’da Demokrat Parti’yi destekledi. Birçok kez yargılandı, hapse girdi. 1953’te Hüseyin Üzmez tarafından silahlı saldırıya uğrayıp ağır yaralandı. 1973 yılında öldü. Tokmakçıoğlu, **a.g.e.**, s. 230-231

³⁸ 25 Temmuz 1931 tarihinde çıkartılan *Matbuat Kanunu ile* basın dünyasına ağır sınırlamalar ve Bakanlar Kurulu’na çok geniş yetkiler getirilmiştir: *“Matbuat Kanunu ile matbaa açma, gazete ve dergiyayınlanması, gazete ve dergi çalışanlarının sorumlulukları ve*

önemli nedeninin devrimlerin tehlikeye düşmesi ihtimali olduğu açıktır. Bu sınırlamalarda içteki gelişmelerin yanı sıra 1929 ekonomik bunalımın yarattığı havanın da etkisi olmuştur.³⁹

Tan gazetesinin yazarları arasında sonradan *Türkiye Sosyalist Partisi*'ni kuracak olan Esat Adil de vardı.⁴⁰ Naci Sadullah⁴¹ da gazetenin diğer yazarlarından biriydi. Gazetenin bu ilk döneminde yazı kadrosunda bulunan Refik Halit (Karay)⁴², Burhan Felek⁴³, gibi değişik politik görüşlerden yazarlar gazetenin el değiştirmesinden sonra ayrılmışlardır.⁴⁴

hakları basın suçları ile suça tahrik, şantaj, yayınlanması yasal olan şeyler, gazete ve dergilerin toplatılması ve kapatılması, tazminatlar ve bu hükümlerin uygulanmasına ilişkin maddeler yanında ülkede bulunan yabancıların gazete çıkarmaları hükümet iznine bağlanıyor ve bu gazetelerin yazı işleri müdürlerinin Türk olması zorunluluğu getiriliyordu Kanun pek çok konuda yayın yasağı getirerek siyasal tartışma zeminine sınır çizerken, intihar, haydutluk, hırsızlık konulu yayınları yasaklayarak tefrikacılığa son vermeyi de amaçlamıştır.” Yılmaz-Doğaner, a.g.e., s.7-8

³⁹ “1930 yılında yaşanan Serbest Fırka deneyimi ülkede Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleştirilen inkılapların halkın tümü tarafından yeterince anlaşılmadığını ortaya koymuş ve basınla ilgili bir düzenleme yapılması gereği yeniden ortaya çıkmıştır. Şüphesiz iktidarın bu kararında ülke dışında ve içinde yaşanan olaylar da etkili olmuştur. Bu olayların en önemlisi sanırız 1929 yılında yaşanan ve tüm dünyada etkili olan ekonomik bunalımdır.” Yılmaz-Doğaner, a.g.e., s.7

⁴⁰ Zekeriya Sertel, a.g.e., s.213. Esat Adil (Müstecaplıoğlu), Şair, edebiyatçı, yayıncı ve siyasetçidir. 1904'te Balıkesir'in Balya ilçesine bağlı Müstecap köyünde doğdu. 1928 'de Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Bürüksel Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Burada sosyalist fikirlerle tanıştı. 1932'de tekrar Türkiye'ye döndü. Balıkesir Cumhuriyet Halk Partisi'nde değişik görevler aldı. Kasım 1945'te *Gün* dergisini yayınladı. 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurdu ancak partisi 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı emriyle kapatıldı. Partisini 1950 yılında tekrar kurdu. Ancak bu parti de 1952 yılında kapatıldı ve kendisi tutuklandı. Fikirleriyle bir Türkiye Sosyalizmi akımına öncülük etmiştir. 1953'te beraat etti ve avukatlık yaptı. 1958 yılında öldü. Özgür Gökmen, “Esat Adil Müstecaplıoğlu”, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, C.8., Sol**, içinde, İletişim Yayınları, I. baskı, İstanbul 2007, s. 940-947

⁴¹ Naci Sadullah (Daniş), İzmir'in köklü ailelerinden Uşaklıgillerdendir. Amcası ünlü romancı Halit Ziya Uşaklıgil, Halasının kızı Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım'dır. 1907'de İzmirde doğmuştur. Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, Fransa'da eczacılık eğitimi görmüştür. Yurda dönüşte gazeteciliğe başladı. Yazıları yüzünden Demokrat Parti döneminde kovuşturmaya uğradı ve 1952'de 6 ay tutuklu kaldı. 1975'te İstanbul'da öldü. <http://www.filozof.net/Turkce/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/7725-naci-sadullah-danis-kindir-hayati.html>

⁴² Refik Halit Karay 15 Mart 1888'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesinde öğrenim gördü. Servet-i Fünun'da çevirmen olarak başladığı gazetecilik hayatını uzun süre sürdürdü. 1912 yılında İttihat ve Terakki tarafından Sinop'a sürgüne gönderildi. 1918'de yeniden İstanbul'a döndü. Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yaptı. Vakıf, Tasvir-i Efkar ve Zaman gazetelerinde makaleleri yayınlandı 1919'da Posta ve Telgraf Umum Müdürü oldu. Anadolu Hareketiyle İstanbul Hükümeti arasında yaşanan telgraf krizinde İstanbul Hükümeti'nin

Görülmektedir ki bu ayrılışlardan önceki dönemde, gazetede Ahmet Emin Yalman gibi liberal çevrelerden sosyalist sol düşünceye kadar geniş bir politik yelpazede yer alan kalemler bir araya gelebilmiştir.⁴⁵ Bu insanları birleştiren, özellikle basın üzerinde sürdürülen ağır baskılar ve yaptırım olasılıklarıydı. Bunun dışında demokratik haklar, özellikle işçi, köylü, aydın ve diğer toplum kesimlerinin örgütlenmesi mümkün değildi. Bu dönemde yurt dışında faşizmin yükselmeye başlaması, yurt içinde de yavaş yavaş yankı bulmaya başlamış ve her türlü ilerici demokrat görüş “komünizm” yaftasıyla karşılanmaya çalışılır olmuştur. Zekeriya Sertel İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar değiştirmedığı çizgisiyle bu dönemde de faşizm aleyhine bir bakışa sahipti ve bu bakışı *Tan* gazetesine de yansıtmıştır. Kendi deyişiyle gazetenin politikası şu iki noktada toplanıyordu: “Sovyet dostluğu ve faşizm karşıtlığı”.⁴⁶ Sabiha Sertel de aynı şekilde *Projektör* dergisindeki bir yazısında iki büyük düşmandan söz eder: “Faşizm ve Emperyalizm”.⁴⁷

1938 yılında Atatürk’ün ölümü *Tan* gazetesi çevrelerince de büyük bir üzüntü ve endişeyle karşılandı. Her türlü sıkıntıya karşı Zekeriya Sertel,

tarafını tuttu. 150’likler listesine girdi. 1938’de afa ülkeye geri döndü. Çeşitli roman ve hikayeler yazdı. 18 Temmuz 1965’te İstanbul’da öldü. Tokmakçioğlu, **a.g.e.**, s. 139;

http://www.edebiyatogretmeni.net/refik_halit_karay.htm

⁴³ Yazar, gazeteci ve spor adamıdır. Burhan Felek 1889’da İstanbul Üsküdar’da doğdu. Asıl adı Mehmet Burhanettindir. 1907’de girdiği İstanbul Üniversitesi (Darülfunun) Hukuk Fakültesini bitirdi. 1924 yılında kurulan **Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi**’nin kurucuları arasında yer aldı. Gazeteciliğe 1911’de başladı. *Vakit*, *Milliyet*, *Yeni Ses*, *Tan* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazılar yazdı. Toplam 26 yıl Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı yaptı. Dünya’da hiç ara vermeden en uzun süre yazan gazeteci seçildi. 1962-1982 arası Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı yaptı. 4 Kasım 1982’de öldü. Tokmakçioğlu, **a.g.e.**, s. 90-91; <http://www.biyografi.info/kisi/burhan-felek>

⁴⁴ **a.g.e.**, aynı yer. Bu gelişme Tan gazetesinin genel politikasının belirlenmesinde Serteller’in görüşlerinin daha etkin olması sonucunu doğuracaktır. Nitekim Halil Lütfi ve Ahmet Emin Yalman’ın ayrılışını Zekeriya Sertel “Tan gazetesinin birinci döneminin kapanışı” olarak niteler bu ayrılıkla birlikte gazetenin başyazarlığı ile birlikte asıl önemlisi gazetenin fikir yönünü belirleme işini de üstlendiğini belirtir. Bir süre sonra ayrılanlar arasında, Fikret Adil ve Refi Cevat Ulunay gibi isimler de eklenmiştir. Bu ayrılışlardan sonra Sabiha Sertel’in yazıları sıklaşmış ve sürekli hale gelmiştir. Bkz. Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 212-213. Dolayısıyla *Tan* gazetesinde Sertellerin etkinliği bu ayrılışlarla yerleşmiştir diyebiliriz. Bu durumu Vural da şöyle vurgular: “Daha sonra ise Ahmet Emin Yalman’ın gazeteden ayrılmasıyla başlayan yeni süreçte Zekeriya Sertel’in gazetenin yayın politikasına damga vurduğu görülecektir.” Vural, **a.g.m.**, s.384

⁴⁵ Çetin Yetkin de bu ilk dönemde durumu şöyle belirtmiştir: “Bu sırada Tan gazetesinde yazan yazarların tümünün de aynı görüşte olduğunu söylemek olanaksızdır. Sağ görüşten olan yazarlar da vardı aralarında.” Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945-1959**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 7.Baskı, Eylül 2009, s. 469, 895 nolu dipnot.

⁴⁶ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.215.

⁴⁷ Bulut, **a.g.e.**, s. 90.

Atatürk'ü zamanında eleştirmekten ve daha fazla demokrasi ve hürriyet istemekten geri kalmamışsa da, ölümünden sonra yaptığı değerlendirmelerde Atatürk'ü gerçek yerine koymayı başarmıştır. Atatürk'ün devrimlerine, halifelîği ve padişahlığı kaldırışına şükran durmuştur. İttihatçıların, emperyalistlerin bütün muhalefeti ve rejime yönelik saldırılar ve isyanlar arasında bu beklentilerinin ve eleştirilerinin çok da gerçekçi olmadığını, Atatürk'ün dönemin diktatörleriyle aynı kefeye konulamayacağını şöyle belirtir:

“Atatürk iç ve dış düşmanlarına karşı ihtiyatlı ve tedbirli bulunmak ihtiyacındaydı. Böyle olmakla beraber Hitler ve Musolini biçiminde bir diktatörlüğe gitmedi. Kişi yönetiminden çok meclis egemenliğine, yani halk egemenliğine önem verdi. Bütün koşullar onun Doğulu bir diktatör olmasına elverişliydi. Fakat, asker olmasına rağmen ‘Benevolent diktatorship’ diye adlandırdıkları biçimde yumuşak, sevimli ve akıllı bir otorite kurdu. Bu otorite diktatörlükte olduğu gibi korkuya değil, sevgiye dayanıyordu. Ona bu kuvveti veren halkın kendisine sevgiyle bağlı olmasıydı. Onun için, bizim istediğimiz kadar değilse de, yine de günün koşullarının elverdiği ölçüde hür bir rejim kurdu. Biz eleştirilerimizi özgürce yapabildik. Nazım Hikmet en devrimci şiirlerini onun döneminde yazdı. Nazım'ın en son ve en uzun mahkumiyeti de Atatürk'ün hastalık yıllarına rastlar. Zaten büyük adamlar ancak ölümlerinden sonra anlaşılır. Atatürk de bütün ölçüleriyle şimdi anlaşılmaya başlamıştır. Bugün memlekette ilerici kuvvetler Atatürk ilkelerine dayanarak savaşabiliyorlardı.”⁴⁸

1938 yazında af çıkartılarak⁴⁹ Halide Edip ve Rauf Orbay gibi eski muhaliflerden yurt dışına çıkanların geri dönmesine izin verilmesi, Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve Başbakanlığa demokrat ve ılımlı olarak tanınan eski Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın getirilmesi sonrasında ülkede özgürlüklerin geliştirilmesi yolunda umutları artırıyorsa da kısa zamanda bu umutlar boşa çıktı. Zekeriya Sertel anılarında sonradan bu dönemi “polis devleti” olarak nitelemekten çekinmemiştir.⁵⁰

⁴⁸ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.218

⁴⁹ Bu af 29 Haziran 1938'de kabuledilip Temmuz ayında Atatürk halen hayattayken yürürlüğe giren, Cumhuriyetin 15.yılı dolayısıyla çıkan af olmalıdır. Bkz. Turan, **a.g.e.**, s.217

⁵⁰ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.221

Sabiha Sertel de Atatürk'ün son dönemlerinde her türlü eleştiriye ve işçi, köylü, emekçi kesimin haklarına yönelik yazısının "komünistlik" olarak etiketlenmesi karşısında kızgındır. Ama bu kızgınlığı Atatürk'ten ziyade bürokraside hakim olan anlayışsız tavrıdır. Bu dönemde ırkçı-faşist akımlar karşısında hükümet daha çok sol düşünce ve akımlara karşı hassastır.⁵¹ Sabiha Sertel, Atatürk'ün ölümü karşısında Zekeriya Sertel'in beslediği duygulara benzer duygular içinde olmakla birlikte eleştirel düşüncelerini de dile getirmekten çekinmemiştir:

*"Atatürk, Birinci Dünya Harbi sonunda yıkılan İmparatorluğun enkazı üzerinde bir yeni Türkiye kurdu. Emperyalist devletlere karşı, binbir güçlük içinde bir milli kurtuluş savaşı verdi. Bağımsız bir Türkiye'nin temellerini attı. Saltanat ve Hilafeti yıktı. Şeriat kanunları yerine medeni kanunu getirdi. Reformlar yaptı. Bu Türkiye ölçüsünde bir devrimdi. İleri sürdüğü altı prensiple (...) sosyal ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaptı. Şeriat kanunları ile eski müslüman akidelerine bağlı Türkiye'yi şeriatın tahakkümünden kurtardı. Dinle devleti ayırdı, dinin eğitim üzerindeki gerici baskısını kaldırdı. Cumhuriyetçiliği, devletin değişmez rejimi olarak anayasaya geçirdi. Halkın egemenliğine dayanan bir devlet sistemi kurmak istedi. Çağdaş Avrupa toplumlarında yürütülen demokrasiyi Türk toplumuna uygulamaya çalıştı. Fakat Türkiye'nin o günkü şartları içinde, yeniliğe düşman olan gerici zümreler karşısında, rejimi korumak için baskı sistemine geçmek zorunda kaldı."*⁵²

Sabiha Sertel, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önceki günlerde dış siyaset kadar iç siyasi gelişmeleri de yakından izlemekte ve bu dönemde de Atatürk devrimlerini savunan çizgisini sürdürmektedir. Aslında bu özelliği Zekeriya Sertel'i de katarak bütün Sertel ailesinin bir özelliği olarak kabul etmek yanlış olmaz. O dönemde Sabiha Hanım'ın CHP 5. Kurultayı dolayısıyla Tan Gazetesi'nde yazdığı bir yazı ise genel olarak onun politik yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu yazısında Sabiha Sertel CHP tarihini Erzurum ve Sivas Kongrelerinden alarak özetlerken, partinin Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren, saltanatı yıkan, modern ve yabancı müdahalelerden, kapitülasyonlardan uzak ulusal bir Türk devleti kuran geçmişini övmüştür. Burada ilginç olan nokta CHP'nin bu gelişmeleri sağlarken bazı önlemler almak zorunda kaldığını belirterek çoğu kez eleştirdiği sıkıntıları bir zorunluluk olarak ortaya koymaktan çekinmemesidir. Sabiha Sertel bu konuda şöyle der:

⁵¹ Sabiha Sertel, a.g.e., s.183-186.

⁵² a.g.e., s.190.

*"Atatürk'ün iradesiyle yürüyen Halk Fırkası, bugüne kadar takip ettiği tekamül seyrinde, milli kalkınmayı iceb ettiren, inkılapçı tedbirleri aldı. Geçirdiğimiz içtimai inkılaplar, maziye tamamiyle tasfiye ederken, arızasız ve düz bir yolda yürümedi. Tasfiye edilen saltanat bakayası, şeriatî bayrak yaparak tekamülü durdurmak isteyen zümrelerin bu inkılapları benimsemesine imkan yoktu. Bu gayri memnun kitlelerin her gün çıkarması muhtemel arızalara karşı fırka şiddetli tedbirler almağa, hürriyetlet ve demokrasiyi tahdite mecbur oldu. Daha müteakıl bir demokrasiye doğru gitmek için yaptığı tecrübeler menfi netice verdikten sonra, Halk Fırkası memlekette tek fırka olarak kaldı."*⁵³

Açıkça görülmektedir ki Sabiha Sertel, CHP'nin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka denemelerinden sonra bu partilerin kapanmasını anlayışla karşılamaktadır. Eşi ve kendisi pek çok kez CHP iktidarında baskı ve yaptırımlarla karşı karşıya kalmış olmalarına rağmen ve CHP'yi başta basın özgürlüğü olmak üzere diğer sosyal konularda eleştirdikten sonra, temel olarak CHP'yi ilerici bulmakta ve desteklemektedir. Esasen bu yaklaşımın sol düşünce ile CHP arasındaki ilişkide de anahtar olduğunu söyleyebiliriz. CHP, sola karşı yaptığı baskılar ve sınırlamalara, çok partili demokrasinin temel düzenlemelerinde gösterdiği sınırlayıcı yaklaşıma rağmen tarihsel olarak daha gerici, özellikle dini kullanan saltanatçı-hilafetçi ve feodal güçler karşısında desteklenmektedir. Bir başka deyişle CHP çizgisi sol açısından gerekli bir başlangıç noktası olarak, daha gerisine geçilmemesi gereken ileri bir çizgi olarak kabul edilmekte ancak yeterli görülmemektedir. Bir bakıma dinci-gerici bir çizgi karşısında tercih yapmak zorunda kalındığında tarihsel olarak desteklenmesi gereken güç sayılmakta, ancak toplumu daha ileri taşıyacak, daha özgürlükçü, daha demokratik bir düzleme, sosyal anlamda alt sınıflar lehine düzenlemelere geçmekte ve iç ve dış sömürücü güçlere karşı mücadelede eksik ve yetersiz bulunarak soldan eleştirilmektedir. Sabiha Sertel'in bu yazısındaki son satırlar hem dönemin İsmet İnönü ve rejim algılamasını yansıtmak hem de belirtmek istediğimiz bu durumu ortaya koymak açısından önemlidir: *"Halk Fırkasının altı umdesi, inkılapçı Türk cumhuriyetinin altı meşalesi, Ebedi Şeften aldığı ışıqla, İsmet İnönü'nün elinde millete daha ileri, daha yüksek bir istikbalin yolunu aydınlatıyor."*⁵⁴

⁵³ Sabiha Sertel, *Tan* Gazetesi, 30 Mayıs 1939, s.5.

⁵⁴ Sabiha Sertel, **a.g.m.**, aynı yer.

Sabiha Sertel'in bu tarihlerde, Atatürk hakkında Atatürk öldükten sonra söyledikleri de Türk devriminin önderine bakışı konusunda önemli ipuçları vermektedir: *"Atatürk, hayatında dünyaya, dünya hadiselerine bir dağın tepesinden bakmış, uzakları gören keskin zekası ile hadiselerin seyrini sezmiş, inkılaplarına bu istikameti vermiştir. Bugün değişen dünya hadiseleri içinde, onun evvelden gören zekasının, ne kadar kuvvetle işlediğini ve sağlam hedeflere yürüdüğünü daha iyi anlıyoruz."*⁵⁵

Görülüyor ki Sabiha Sertel Kemalist atılımları ilerici, gerekli ama yetersiz bulmaktadır.⁵⁶ Daha çok Atatürk'ün çevresine yönelik eleştirel bir

⁵⁵ Sabiha Sertel, *Tan Gazetesi*, 8 Haziran 1939, s.5.

⁵⁶ Sabiha Sertel'in Atatürk devrimlerini övmesi, ancak yine de yetersiz bulduğu noktaları belirtmek gibi bir tutum içinde olduğunu Biçer de şöyle belirtmekte ve bir de örnek vermektedir: *"Her ne kadar Sabiha Zekeriya Sertel, kadınlara "verilen" hakları inkılapların bir sonucu olarak görüp övgüyle ele alsada, yasal hakların "eksikliklerini" de ortaya koymakta ve bunların değişmesini talep etmektedir. Örneğin kadınların kocalarının izni olmadan pasaport alamamaları ciddi bir ataerkillik örneği olarak ortada duran bir sorundur."* Biçer, *a.g.e.*, s. 295. Ancak Biçer'in, Sabiha Sertel için *"Tan gazetesinde Sabiha Zekeriya Sertel'in kadınlar üzerine yazdığı yazılarda Atatürk'e kadınların duymaları gereken sonsuz minnet dile getirilmekte ve böylece 19. yüzyıldan beri süregelen Osmanlı kadın hareketi görmezden gelinip Türk kadınlarının kazandığı bütün haklar Atatürk'ün bahsettiği haklar olarak ortaya konmaktadır. Bu algı ve konumlanış, kadınları kendi tarihleri üzerinde hak sahibi yapan özne konumundan çıkararak kendilerine birtakım haklar bahşedilen nesne konumuna getirdiğinden ataerkillik mahiyettedir."* şeklindeki yargısına katılmadığımızı burada belirtmeliyiz. Bkz. Biçer, *a.g.e.*, s.293. "Osmanlı Kadın Hareketi" nin tarihsel bir gerçeklik olması, bu hareketin bir birikim ve baskı unsuru olarak, kadın hakları konusunda Cumhuriyetin ve büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk'ün vizyonunun ürünü olan kazanımları üzerinde otomatik olarak bir etki yaptığını söylememiz için yeterli olamaz. Bize göre bu konuda Sabiha Sertel'in kadın haklarını Atatürk'e bağlayan yargısı doğru, Biçer'in "Ataerkillik" lik ve "nesne konumuna" indirgemek suçlamaları haksız, temelsiz ve doğrulanmaya muhtaçtır. Kanımızca Sabiha Sertel bu dönemde sağlanan kadın haklarını bir modernleşme projesinin önemli bir parçası olarak görmekle birlikte kadının özellikle ekonomik hayatta karşılaştığı eşitsizlikleri eleştirmekten ve hep daha ileri düzenlemeleri talep etmekten geri kalmamıştır. Sertel bunu yaparken özellikle Amerikadan dönüşünden sonra benimsediği sosyalist dünya görüşü ekseninde konuya yaklaşmış ve kadın haklarını sadece feminist bir bakışla çözülemeyeceğini de vurgulamıştır. Sabiha Hanım için gerçek çözüm toplumsal dönüşümün bir parçası olarak sosyalist bir düzende olabilir. Bunun yanı sıra Sabiha Sertel'in Atatürk Devrimleri ile ortaya çıkan kadın hakları konusundaki iyileşmelerin, o dönemde ya da önceki dönem kadın hareketinin mücadelesinin bir birkimi sonucu olarak görmediğini Ayça Bulut'un "Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin sonuç bölümündeki değerlendirmelerdeki şu cümlesinden anlayabiliyoruz: *"Sertel'e göre dönemin feminist hareketi yalnızca üst yapısal değişiklikler için talepler ortaya koymakta, bu taleplere ulaşmak için yalnızca yüzeysel bir mücadele vermekte, talepler gerçekleştirildiği zaman da bunları kendi hareketlerinin bir ürünü olarak kabul etmektedir."* Bulut, *a.g.e.*, s. 148. Bu eleştirel düşünce yukarıda Biçer'in Osmanlı kadın hareketinin birikimlerine yaptığı vurgunun, Sertel tarafından kendisi Osmanlı son dönem kadın hakları

bakışa sahip olduğu sezilmektedir. Örneğin anılarında yukarda yer verdiğimiz açıklamasının devamında da Atatürk'ün Turancı-ırkçı olmayan milliyetçiliği ve devrimciliği övülmekte, ancak toprak reformu ve emekçi kesimlerin hakları konusunda halen daha yapılması gerekenler olduğu da belirtiliyordu.⁵⁷ Ancak Sabiha Sertel'in Atatürk döneminde ve sonrasındaki İnönü yönetimi sırasındaki baskıcı önlemlerden dolayı daha çok İnönü'yü suçladığı görülmektedir. Nazım Hikmet'in önemsiz bir suçla 1938'de tutuklanıp 28 yıla mahkumiyetinden de İnönü ve Halk Partisi içindeki özgürlükleri kısıtlar tavra sahip bürokratik grup sorumlu tutulmaktadır.⁵⁸

4. İkinci Dünya Savaşı Başlangıcına Kadar *Tan* Gazetesi ve Serteller

İkinci Dünya Savaşı öncesi Sertel çifti birlikte *Tan* gazetesini çıkarmakta ve her ikisi de bu gazetede yazmaktadır. Zekeriya Sertel gazetenin birinci sayfasında baş yazı yazmakta, eşi Sabiha Sertel de genellikle gazetenin 5. sayfasında "Görüşler" adı verilen bir sütunda yazmaktadır. "Görüşler" adını taşıyan bu sütunda çoğunlukla Sabiha Hanım yazı yazsa da bu sütunda ara sıra başka yazarların da sütun başlığı korunarak yazı yazdığı görülmüştür. Ancak bu sütunda yazan yazarların incelenen sayılar itibariyle tamamına yakınının kadın yazarlar olduğu düşünülürse 5. sayfadaki "Görüşler" sütununun gazetenin kadın yazarlarının kullandığı bir sütun olduğu anlaşılır.

Sabiha Sertel yazılarında "Sabiha Zekeriya Sertel" adını kullanmaktadır. İlginç olan nokta kızları Sevim Sertel'in de zaman zaman yazı yazdığı *Tan*'da Sevim Zekeriya Sertel adını kullanmasıdır. (Örneğin 9 Ağustos 1939 tarihli *Tan* Gazetesi) Dolayısıyla ailenin kadın üyelerinin soyadlarından önce Zekeriya adını kullanmaları ilginç bir noktadır. Daha önce *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe* gibi dergilerde yazarken de Sabiha Hanım, "Sabiha Nazmi" adını kullanmıştır.⁵⁹ Ancak "Zekeriya" adını kullanmaya başlaması 1925 yılında Zekeriya Sertel'in Sinop'a kalebentliğe mahkum olması üzerine, *Resimli Ay* dergisinin imtiyazını üzerine almasından sonra olmuştur.⁶⁰ 21

savunucularından biri olduğu halde paylaşılmadığını göstermektedir. Ancak bu konu Sabiha Sertel üzerinden değil Osmanlı kadın hareketi ve kadın hakları gibi daha geniş bir çerçevede başka çalışmalarla sürdürülmeye değer görünmektedir.

⁵⁷ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.190-191

⁵⁸ *a.g.e.*, s.192.. Sabiha Sertel Nazım Hikmet'in 17 Ocak 1938 gecesi tutuklanması ve tutuklu olduğu sırada 28 Mayıs 1938'de Askeri Yargıtay tarafından onaylanan 15 yıl hapse mahkum edildiği bir davayı kastediyor. Donanma Davası olarak yakın tarihimize geçen bu olayda Nazım Hikmet donanma içinde askerleri kıskırttığı idiasıyla yargılanmıştı. Bu olayın anlatımı için bkz. A.Kadir, *1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet*, Can Yayınları, 2009

⁵⁹ Bulut, *a.g.e.*, s.83

⁶⁰ Bulut, *a.g.e.*, s.88.

Haziran 1934 tarihli Soyadı Yasası sonrası ise Sabiha Hanım, yazılarında kullandığı Sabiha Zekeriya imzasını eşiyle birlikte seçtikleri “Sertel” soyadından önce kullanmaya devam etmiştir. Bunda okuyucunun alıştığı imzasını değiştirmek istememesi kaygısını güttüğü anlaşılmaktadır.

Zekeriya Sertel ise İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde neredeyse bütün başyazılarını dış politika gelişmelerine ayırmıştır. Bu dönemde Zekeriya Sertel’in İkinci Dünya Savaşı’na doğru adım adım giden dünyada bütün dış politika gelişmelerini yakından takip ettiği ve bugünün ölçülerine göre çok uzun sayılabilecek olan yazılarında derinlemesine incelediği görülmektedir.

Yine bu dönemde *Tan*’ın dışa açık, dış haberlere özel önem veren bir yapıda olduğu görülür. Bugünün gazetelerinde de olduğu gibi hemen hemen hergün, bir kısmı Türkiye ile ilgili olmak üzere dış basından ve yabancı yazarlardan yazılara geniş yer verilmektedir.

Zekeriya Sertel’in de düzenli olarak dış basını takip ettiği ve buradaki makale ve haberleri dikkatlice inceleyip sonuçlar çıkartıp yorumlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde hem Zekeriya hem de Sabiha Sertel Almanya-İtalya ittifakına karşı İngiltere-Fransa cephesini desteklemektedirler. Bu dönemde Avrupa, İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında biçimlenen dünyadan farklı olarak çok aktörlü bir tiyatro sahnesini andırır biçimde, pek çok ülkenin birbiriyle ilişkilerinin soru işareti yarattığı bir arenadır. Özellikle birbirine yakın olan ülkelerin birbiriyle ve mevcut büyük devletlerle hangi ittifaklar içinde olacağı merak konusu olmaktadır. Bu yüzden *Tan Gazetesi*’nin savaşın hemen önceki sayılarında sık sık küçüklü büyüklü ülkelerin muhtemel bir savaşta hangi cepheye meyledeceğine ilişkin haberler gündeme gelmektedir. Bu dönemde özellikle Nisan-Haziran 1939 döneminde, bu tür haberlere çokça rastlanmaktadır.

Her ne kadar çok aktörlü bir arena olsa da Avrupa’da muhtemel bir savaş öncesi iki ana cephe oluşmaya başladığı *Tan Gazetesi*’nin haber ve yorumlarında da temel bir unsurdur. Bu cepheler hem *Tan Gazetesi*’nce hem de Sertellerce “Totaliter Devletler”⁶¹ ve “Demokrasiler”⁶² olarak adlandırılmaktadır. Ancak ülkelerin rejimlerine bakılarak yapılan bu siyasi ayırım yanında, tarihsel dönem açısından da bir ayırım yapılarak “Demokrasiler” tarafı, “*Sulh Cephesi*”⁶³ olarak da adlandırılmaktadır. İngiltere ve Fransa’nın başını çektiği *Sulh Cephesi*’nin karşısına ise Almanya

⁶¹ “Yakın Bir Harp Tehlikesi Yoktur”, başlıklı haber, *Tan Gazetesi*, 15 Nisan 1939, s.1

⁶² Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 15 Nisan 1939, s.1

⁶³ “Yakın Bir Harp Tehlikesi Yoktur”, başlıklı haber, *Tan Gazetesi*, 15 Nisan 1939, s.1

ve İtalya “Mihver Devletler” olarak çıkmaktadır. Sulh Cephesi için “Müşterek Pakt” deyimini de kullanılmaktadır.⁶⁴ *Tan* Gazetesi bu dönemde Avrupa’da var olan cepheleşmeleri sık sık haritalarla göstermektedir. 18 Nisan 1939 tarihli gazetenin ilk sayfasında yer alan bir harita bu açıdan tipiktir. Bu harita da “Tecavüze karşı kurulan cepheye Sovyet Rusya’nın da ittihamı”ndan söz edilmektedir. Görülüyor ki bu tarifte “Demokrasi” ya da “Sulh Cephesi olarak adlandırılan cephe, “Müşterek Pakt” olarak adlandırılırken karşıt cephe siyasi anlamda “Tecavüz” le suçlanmaktadır. Bu haritada İngiltere, Fransa, Yunanistan, Polonya, Sovyetler Birliği “Tecavüze karşı kurulan cephe” içinde gösterilirken Türkiye için “*Türkiye müzakereler henüz devam ettiği için haritada ince çizgilerle gösterilmiştir.*” ifadesine yer verilmiştir.⁶⁵

Gazetenin ve Sertellerin bu dönemdeki tavrı Türkiye’nin de Demokrasi cephesine katılması yönündedir. Serteller bunu istediklerini açıkça ortaya koymaktadırlar. Bu dilek her fırsatta hissettirilirken, hükümete olan güven açıklıkla ortaya konulmakta, hatta hükümet övülmektedir. 18 Nisan 1939 tarihli yazısında Zekeriya Sertel’in şu cümleleri bunun kanıtıdır: “*Hükümetimiz uyanıktır, milli menfaatlerimizi korumak hususunda azimkar ve hassastır. Hiçbir cereyanın tesiri altında değildir. Bu sebeple vereceği karar, mutlaka menfaatine en uygun ne ise o olacaktır.*”⁶⁶

Bu dönemde Türkiye’nin yaklaşan savaş için hangi safta yer alacağına ilişkin soru *Tan* gazetesi için belki de en önemli soruydu. Sabiha Sertel’in İngiltere ve Fransa’nın Sovyetler Birliği ile eşit bir müttefiklik antlaşmasına yanaşmamalarını eleştirdiği görülür.⁶⁷ Sabiha Sertel’in Türkiye’nin savaşın hemen öncesinde İngiltere ve Fransa ile ittifak içinde olmasına taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Açıkça şöyle der: “*Bugün Dünya iki cepheye*

⁶⁴ “Sovyetler Müşterek Pakt’a giriyor” başlıklı haber, *Tan Gazetesi*, 18.Nisan 1939, s.1

⁶⁵ Savaşa yaklaşan bu dönemde Almanya ve Japonya arasında 1936 da imzalanan ve Sovyetler Birliği’ne karşı bir araya gelmeleri anlamına gelen Anti-Komitern Pakt deyimini Alman literatüründe gizli askeri anlamı dışında bırakılarak kullanılıyordu. Bkz. Faruk Söylemezoğlu, *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*, İletişim Yayınları, Çağdaş Liderler Ansiklopedisi Eki, Tarihsiz, s.11. Hatta Almanya 1 Eylül 1939’da saldırmadan önce Polonya’dan da Anti-Komitern Pakt’a girmesini de istemiştir. Bkz. William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu, C.1, Yükseliş*, Hürriyet Yayınları, Ekim 1979, s. 37. Yine Almanya ve İtalya arasındaki işbirliği iki devlet arasında imzalanan “Çelik Pakt” deyimini ile ifade ediliyordu. Bkz. Shirer, *a.g.e.*, s. 172 ve 220. İkinci Dünya Savaşı literatüründe çoğunlukla savaşın galibi olan devletler tarafından yapılan adlandırma ile İngiltere-Fransa ve ABD’ nin başını çektiği gruba “Müttefikler”, Almanya ve müttefiklerinin oluşturduğu gruba ise “Miğfer Devletler” adlandırması yapılmaktadır. Bkz. Liddel Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi, C.1 ve C.2.*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1998.

⁶⁶ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 18 Nisan 1939, s.1.

⁶⁷ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.197.

ayrılmıştır. Emperyalizm siyasetini, istila siyaseti, harp siyaseti güden devletler, çok ağır fedakarlıklara katlanarak, sulhü müdafaya çalışan devletler. Türkiye bu ikinci zümre içindedir."⁶⁸

Bu devirde Sertellerin hükümete karşı çok sert bir muhalefet bir tarafa, çok bariz görülen bazı eleştirel noktalarda bile hükümet uygulamalarının bir anlamda avukatlığını yapar tarzda açıklamalar yaptıkları görülmektedir.⁶⁹ Bu tavrı körü körüne hükümete bir destek vermek ya da kraldan çok kralcılık olarak nitelemek doğru olmaz. Daha çok eleştirel noktayı vurgulayıp sonradan bunu savunma zırhı ile sunarak gazetenin kapanma tehlikesinden kurtulmak şeklinde bir politikanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu duruma Zekeriya Sertel'in 30 haziran 1939'daki "*Hayat Neden Pahalıdır*" yazısını örnek verebiliriz. Yazıda satır aralarında uygulamalara eleştiriler getirilmekte ancak sonradan bu eksikliklere genel bir savunma zırhı geçirilmektedir. Ancak yine de yazı "hayat pahalılığı" vurgusu yapmayı başarmaktadır. Düşüncemize göre bu, sansürden ve kapanma cezasından ya da hükümetin husumetini çekmekten kaçınmanın bir yolu olmuştur. Uygulamada hayat pahalılığına yol açan kimi eksiklikler ve "mahsurlar" sıralandıktan sonra savunma zırhı olarak yazı şöyle bitmektedir: "*Her memleket ilk sanayileşme devrinde bu kabil müşküllerle karşılaşmış, bunlara benzer ufak tefek hatalar yapmıştır. Maksat hataları görüp tashih etmek ve yapılan tecrübelerden istifade etmektir. İktisat Vekaletinin yeni sanayileşme programında takip ettiği gaye budur.*"⁷⁰

Burada hükümet uygulamalarını bir anlamda savunma ve hataların küçük olduğunu söyleyerek bir açıklama tavrı açıkça görülmektedir. Bu tavır savaşın başına kadar sürmüştür. Örneğin Zekeriya Sertel yine 9 Ağustos 1939 tarihli, Sümerbank ve Etibank üzerine yazdığı bir yazısında, sözü hayat pahalılığına getirerek yerli sanayi gelişsin diye çekilen bunca sıkıntıya rağmen devletin yardımı olmadan ayakta durabilecek bir sanayi tesisinin olmadığından yakınmaktadır. Zekeriya Sertel açıkça "*Çünkü sanayimiz rasyonel şekilde kurulmamıştır.*" diyerek, pahalı girdi, pahalı organizasyon gibi işletme ve iktisat ilkeleri üzerinden eleştiriler getirmekte, ancak hükümetin bu konuda yaptığı idari reformlara umutla bakmayı sürdürerek, uyarıcı ve kırııcı olmamaya özen gösteren bir dil kullanmaktadır.⁷¹ Buna benzer yumuşak üsluplu yazılarla hem hafiften eleştiriler getirilmekte, hem de hükümet ve bürokrasi kanadına bir anlamda yapılanların izlendiği hissettirilerek "gözümüz üstünüzde" mesajı verilmektedir.

⁶⁸ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 14 Mayıs 1939, s.1.

⁶⁹ *Tan Gazetesi*, 29 Mayıs Haziran 1939.

⁷⁰ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 30 Haziran 1939, s. 10.

⁷¹ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 9 Ağustos 1939, s. 10.

Bu aylarda 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasına hem Sabiha, hem de Zekeriya Sertel artık kaçınılmaz gözüyle bakmaktadırlar. Savaşın başlaması üzerine artık gün gün savaşın gelişiminin sunulması Tan Gazetesi'nin yayın politikası haline gelmiştir. Bu ilk günlerde Serteller'in ve Tan Gazetesi'nin genel olarak hükümetin uyguladığı savaş dışı kalmak politikasını desteklediği görülmektedir. Yine verilmiş tarzından haberlerin, Almanların Polonya cephesindeki başarılarını küçülterek, Polonyalıların direnişleri de bir parça abartılarak yayınlandığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde sanki kamuoyundaki korku ve endişeleri azaltma çabası sezilmektedir.⁷² Bunda Sertellerin faşizm-totalitarizm karşıtlığı ve ülkeler arasında güçlünün güçsüzü ezdiği askeri müdahalelere karşıt olan yaklaşımlarının da etkisi vardır. Nitekim Sabiha Sertel 20 Eylül 1939 tarihli yazısında kendi tutumlarını, yakın geçmişteki siyasi olayları örnekleyerek açıklar. Buna göre Japon istilasına karşı Çin'i, İtalyan işgali karşısında Habeşistan direnişini, İspanya'da cumhuriyetçileri desteklemişler, Avusturya ve Çekoslovakya Alman egemenliğine girerlerken de buna karşı çıkmışlardır. Bu olayların hepsinde güç kullanan, baskıcı, faşist yönetimlerin karşısında olmak Sertellerin genel tavrı olmuştur.⁷³

Bu dönemde Sabiha Sertel zaman zaman başyazar pozisyonunda da yazılar yazmaktadır.⁷⁴ Ayrıca bu aralar Tan gazetesi'nde Sertellerin kızları olan Sevim Sertel'in de yazıları zaman zaman görülmeye başlar. Bunlar daha çok New York gibi dış merkezlerden yazılan sanat, kültür, günlük yaşam ve sosyal içerikli yazılardır.⁷⁵

5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tan Gazetesi ve Serteller'in Dış ve İç Politikada Değişen Yaklaşımları

Sertellerin hükümet uygulamaları karşısındaki tavrı savaş içinde giderek farklılaşmıştır. Yukarda da belirttiğimiz destek ve yumuşak muhalefet çizgisinde muhalefetin dozu giderek artmıştır. Bunda savaşın seyrine paralel olarak hükümetin Almanya ile olan yakınlığını giderek artırması ve yurtda özellikle hükümet ve CHP çevrelerinde yaygınlaşan Almancı havanın etkisi büyüktür. Bu havanın ağırlığını hissettirmesine paralel olarak Sertellerin tavrı da değişmiştir. Bu bakımdan Savaş içinde Sertellerin tavrı ve hükümet politikalarına karşı Tan gazetesi ile birlikte ilişkilerini safhalar halinde incelemek daha doğru olur.

⁷² Tan Gazetesi, 2 Eylül 1939 s.1, 12 Eylül 1939, s.1.

⁷³ Sabiha Sertel, Tan Gazetesi, 20 Eylül 1939, s.5.

⁷⁴ Örnek olarak bkz. Sabiha Sertel, Tan Gazetesi, 18 Ağustos 1939, s.1.

⁷⁵ Örnek olarak bkz. Sevim Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 9 Ağustos 1939 ve 13 Ağustos 1939.

İktidara Destek Yılları

İktidarın eksiklerini ve hatalarını yumuşak bir üslupla belirtip arkasından bu eksik ve hataları her şeye rağmen mazur göstermeye yönelik yayın politikası savaşın hemen öncesinde olduğu gibi savaşın ilk yıllarında da sürmüştür. Savaşın başlangıç evrelerinde *Tan* Gazetesindeki bir haber başlığı şu şekildedir: “Piyasada Birçok Emtianın Fiyatı Düşmeye Başladı”⁷⁶ Bunun dışında daha önce belirttiğimiz yumuşak üsluplu eleştiriler yer yer gazete sayfalarında ve köşe yazılarında görülmeye devam eder. Zekeriya Sertel 18 Kasım 1939 tarihli “Mektep Kitapları Meselesi” başlıklı yazısında sanki “muhalefet etme kontejanı” dolsun diye çok da önemli olmayan bir konuya el atmaktadır.⁷⁷ Aynı şekilde Sabiha Sertel de 23 Kasım 1939 tarihli yazısında hasta haklarını konu eder.⁷⁸ Bu yazılarda genel politikalar değil, uygulamada yaşanan ve daha çok küçük bürokratların yarattığı sorunlar işlenmektedir. Buna karşılık örneğin hükümetin hayat pahalılığına karşı aldığı önlemler övülmektedir.⁷⁹ Hatta hükümeti övmek için hiçbir fırsat kaçırılmaz diyebiliriz. Örneğin Refik Saydam hükümetinin birinci yılının dolması vesilesiyle Zekeriya Sertel yazdığı yazıda hükümete övgüler düzer ve onu başarılı bulduğunu söylerken Cumhuriyetin ilk yıllarındaki heyecanın sönmediğini belirtmekten geri kalmaz.⁸⁰ Hatta aynı günlerde gazetenin bir diğer yazarı Yusuf Ziya Ortaç da İsmet İnönü’ye övgüler düzmektedir.

Zekeriya Sertel Alman-Fransız savaşı daha başlamadan yurtdışında da geziler yapmakta ve buradan yazılar yazmaktadır. Bu yazılar savaşın nasıl ve ne zaman gelişeceği üzerinedir. Ancak Şubat 1940’da “Savaş yaklaşıyor” derken Mart ayında “Savaş uzaklaşıyor” demektedir.

Bu arada Sabiha Sertel savaşın sıkıntılı atmosferinde toplumun değişik konularına el atmayı sürdürmektedir. Örneğin 28 Ocak 1940 günlü yazısında hastaneleri ve uygulamaları eleştirirken 15 Şubat 1940’ta Darülaceze hakkında yazar. 17 Şubat 1940 tarihli yazısında Sinema Edebiyatı gibi çok spesifik bir konuya değinirken 20 Şubat 1940 tarihli yazısının konusu çocuk tiyatrolarıdır. Yine 28 Şubat 1940 tarihli yazının konusu “Zorunlu Doğu Hizmeti” olurken, 31 Mart 1940 tarihli yazısının konusu kendini en çok adadığı konulardan biri olan kadın sorunlarıdır. Bu konudaki yazılarında Sabiha Sertel, kadının toplumda ezilmesine karşı çıkar, toplum hayatına daha çok karışmasına taraftar olur ve kadınları var olan haklarını kullanmaları yönünde teşvik eder. 9 Nisan 1940 tarihli *Tan* gazetesi’ndeki yazısının

⁷⁶ Tan Gazetesi, 16 Eylül 1939, s. 2.

⁷⁷ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 18 Kasım 1939, s. 1.

⁷⁸ Sabiha Sertel, *Tan* Gazetesi, 23 Kasım 1939, s. 5.

⁷⁹ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 22 Aralık 1939, s. 1.

⁸⁰ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 26 Ocak 1940, s. 1.

konusu ise Mimar Sinan ve eserleridir. Görülüyor ki Sabiha Sertel bir anlamda halk filozofu edasıyla birbirinden ilgisiz pek çok değişik konuda fikir üretebilmekte ve savunmaktadır. Zaman zaman tam sayfayı bulan yazı dizileriyle halkı her alanda aydınlatmak, sahip olduğu bilginin her kırıntısından halkı yararlandırmak için çok üretken bir çaba içerisine girmektedir.

Zekeriya Sertel ise İkinci Dünya Savaşı'nın garip bir durgunluğa girdiği ve "Garip Savaş" olarak adlandırılan Fransa cephesi açılmadan önceki dönemlerinde, özellikle Mart-Nisan 1940 döneminde büyük ölçüde savaşın Balkanlar'a yayılıp yayılmayacağı konusunu çekiştirip durur. Bir taraftan Balkanlardaki Alman harekâtlarını ve bu bölgedeki olayları takip ederken büyük önem verdiği Türk-Sovyet ilişkilerindeki her gelişmeyi de izlemekten geri durmaz. Fransa'ya Alman taarruzu başladıktan sonra da önemli bir konu yine Balkanlar'da savaş olup olmayacağı⁸¹ ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girip girmeyeceğidir.⁸² Bu dönemde *Tan* gazetesinde İkinci Dünya Savaşı'nın tüm cephelerdeki gelişmeleri ön plandadır. Okuyucuyu bilinçlendirmek için hemen her gün büyük ve sıradan okuyucu tarafından anlaşılır hâlde basılmış haritalarla gelişmeler düzenli olarak yansıtılır. Ancak bu haberlerde Faşist cephenin savaşın ilk zamanlarında başarılar elde etmesine karşılık barışçı cephenin direncinin sürdüğüne ilişkin bir habercilik dikkat çekmektedir. Bu kesimin başarısızlıkları ve yenilgileri bile başarı ve yengi gibi sunulma gayreti içerisinde bir habercilik anlayışı gazetesinin dış haberlerine egemendir. Bu şekilde sanki halkın büyüyen faşizm tehlikesine karşı umutsuzluğa düşmesi önlenmek istenmektedir. Her Alman başarısı güç ve değer açısından eşitsiz de olsa bir müttefik karşı taarruz haberi ya da olasılığı ile karşılanmaktadır.⁸³

Zekeriya Sertel de dış politika ağırlıklı yazıları yanında fırsat bulduğunda İsmet İnönü'yü övücü tarzda yazılar yazmayı ve övgülerini en aşırı kelimelerle süslemeyi sürdürmektedir. 26 Ocak 1941 tarihli yazısında yeni yayınlanmakta olan *İnönü Ansiklopedisi*'nden söz ederken "*Üzerine en büyüğümüzün adını taktıkları bu eseri onun büyük ismine layık bir tarzda çıkarmak istediğine şüphe olmayan Maarif Vekaleti...*" gibi koyu bir yaranmacı ifade kullanmaktan çekinmemiştir.⁸⁴

⁸¹ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 14 Mayıs 1940, s.1.

⁸² Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 15 Mayıs 1940, s. 1.

⁸³ Örnek olarak bkz. *Tan* Gazetesi 20 Mayıs 1940 s.1 " Müttefikler mükabil Taarruza Geçtiler" ve 29 Mayıs 1940 *Tan* Gazetesi s.1. "Şimaldeki Tazyiki Kırma İçin Cenuptan Büyük Bir Taarruz İhtimali Var." başlıkları verilebilir.

⁸⁴ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 26 Ocak 1941, s.1. Örneğin Sevim Sertel Londra'dan medya, magazin, sosyete haberleri yazarken

Savaşın buhranlı havasında Serteller değişik konularda yazılar yazmayı sürdürürler.⁸⁵ Zekeriya Sertel her zamanki dikkatiyle Churchill'in bir demecini analiz etmekte, Balkanlardaki gelişmeleri öngörmeye çalışmaktadır.⁸⁶ Bulgaristan'ın Mihver devletler safına geçmesi üzerine endişesini bildirirken,⁸⁷ Türk Sovyet ilişkilerindeki gelişmeleri umutla ele almayı ve Sovyetlerin Türkiye aleyhine hareket edeceği yolundaki propagandalara karşı bu devleti savunur pozisyonda yazılar yazmayı sürdürmüştür.⁸⁸ Mayıs ayında da yine İnönü Savaşları'nın yıldönümü dolayısıyla İsmet İnönü'ye övgüler düzmek için yeni vesile elde edilmiştir. 11 Mayıs tarihli yazıda “*Türk milleti dünyanın bu en buhranlı devrinde başında İsmet İnönü gibi büyük şefe sahip olmakla talihin en büyük mazhariyetine ermiştir.*” sözleri bu ruh halinin özeti gibidir.⁸⁹

Sabiha Sertel zaman zaman *Tan*'da özel konularda tam sayfa yazılar da yazmaktadır. Örneğin 10 Mayıs 1941 tarihli yazısı Sabiha Hanım'ın en çok üzerinde durduğu Kadın Hakları konusundadır. Bu yazısında Türk Devrimi'nin kadınlara verdiği haklar övülürken Milli Şef'in eşi Mevhibe Hanım da üstlendiği öncülük görevi yönünden övülmektedir. Bu yazıda “Birinci İstiklal Harbi” gibi bir nitelemeyle henüz işin bitmediği, daha yapılması gereken pek çok işin olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁰

1941 İlkbaharına kadar Sabiha Hanım düzenli olarak *Tan*'da görülmez. Sabiha Sertel, *Roman Gibi* adlı kitabında bunun nedeni olarak geçici olarak kapatılan *Tan*'ın yeniden açılması için zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Sabiha Hanım'ın yazmamasını şart koşması olduğunu belirtir. Bunda Sabiha Hanım'ın faşizm ve Almanya karşıtı yazılar yazması etkili olmuştur. Bu durumda *Tan* yaşayabilmek için Sabiha Hanım'ı feda etmiştir.⁹¹ Bir süre sonra dış politika konularına değinmemek koşuluyla

⁸⁵ Sertel çiftinin ilk çocukları Sevim Sertel bu arada Londra'dan medya, magazin, sosyete haberleri yazar.Bkz. Sevim Sertel, *Tan* Gazetesi, 6 Şubat 1941, s.3. Zekeriya adını kendi adından çıkartmış olan. ve *Tan* gazetesi'nde “Gözüme Çarpanlar” adında bir de köşeye sahip olan Sevim Sertel, daha çok savaşın arka planına ilişkin küçük bireysel hikayeler ve savaş zamanına ilişkin çoğunlukla Amerikan ve İngiliz günlük yaşamından kesitler verirken çok ilginç bir biçimde birdenbire “Harbin Elmas Sanayi Üzerindeki Tesirleri” gibi yazılar da kaleme almaktadır. Bkz. Sevim Sertel, *Tan* Gazetesi, 15 Haziran 1941, s.3

⁸⁶ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 12 Şubat 1941, s.1. Aynı endişelerle bir diğer yazı için bkz. Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 3 Mart 1941, s.1.

⁸⁷ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 2 Mart 1941, s.1

⁸⁸ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 27 Mart 1941, s.1.

⁸⁹ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 11 Mayıs 1941, s.1

⁹⁰ Sabiha Sertel, *Tan* Gazetesi, 10 Mayıs 1941, s.2

⁹¹ “1941 ve 1942 yıllarında Sabiha Sertel'in yazı yazması yasaklandı. Aslında Yalman'ın *Tan*'ı yayımlamaya devam etmesine ancak Sabiha Sertel'in hiçbir yazısına yer vermeme şartıyla izin verilmişti. O sırada Türkiye Nazi Almanyası'yla iyi ilişkiler kurmak istiyordu ve

yeniden gazeteye döner. Ancak Sabiha Hanım'ın Şükrü Kaya'nın İçişleri Bakanı, Celal Bayar'ın Başbakan olduğu dönem olarak belirttiği dönem 1941 değil, 1938 olmalıdır.⁹² Dolayısıyla 1941 yılı için bir yasaklama olsa bile bu Şükrü Kaya ile ilgili olmamalıdır. Bu dönemde daha farklı uğraşların olması da bir neden olarak düşünülebilir. Kızı Yıldız Sertel de 1941 yılında bir yasak geldiğini yazmakta ancak Şükrü Kaya'dan söz etmemektedir. Buna karşılık gerçekten de bir yasak söz konusu olmalıdır ki Sabiha Hanım'ın vaktini boş geçirmediği ve kitap yazıp çeviri yaptığından söz etmektedir.⁹³

Nihayet Mayıs 1941'den itibaren yeniden *Tan*'da "Görüşler" köşesinde Sabiha Hanım'ı görürüz.⁹⁴ Burada ilginç olan bundan sonra artık Sabiha Hanım'ın kendi adından sonra Zekeriya adını kullanmayı bırakmasıdır. Bu dönemde siyasi konulara da eğilmeyi ihmal etmez. 31 Mayıs 1941 tarihli yazısının ana teması yine en popüler konularından ve yaklaşımlarından birisi olan emperyalizm karşıtlığıdır. Sabiha Hanım demokrasi cephesi savaşı kazansa bile küçük devletlerin kurulacak yeni düzende de kaybedeceklerini öne sürmektedir. Bu yazıda ilginç olan Sabiha Hanım'ın kapitalizmi adını kullanmadan eleştirmesi ve küçük devletler için bir bağımsız, kalkınma yolunu açabilecek bir çözüm olmadığını hissettirmesidir. Bu yazıda Sabiha Hanım adını açıkça anmaktan çekinse de asıl gönlünde yatanın sosyalist bir düzen olduğuna ilişkin ipuçlarını ortaya koymaktadır. Dönemin iç sansürünün şiddetini anlamak için bu önemli bir örnek oluşturmaktadır.⁹⁵ Bunun dışında, savaşın en hararetli dönemlerinde bile dünya coğrafyası üzerinde çok geniş bir ilgi sahası olduğunu ortaya koyan yazılar açısından zengin örnekler verir.⁹⁶ Önemli siyasi olayları yorumlamaktan hiç kaçınmadığı gibi her fırsatta tekrar tekrar anti-emperyalist tavrını ortaya koyar. Sabiha Hanım Türkiye'nin ne sömürenleri ne de sömürülenleri tarafında olmaması gerektiği yolundaki tavrını giderek olgunlaştırmaktadır.⁹⁷ Bu anti-emperyalist ve bağımsızlıkçı, ilerlemeye inanan tutum Sabiha

hükümet onun faşizm karşıtı yazılarını hazmedemiyordu." Marc David Baer, **Selanikli Dönmeler**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Haziran 2011, s.274

⁹² Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s. 220-223

⁹³ Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s. 198

⁹⁴ Yıldız Sertel, "Annem "adlı eserinde Sabiha Sertel'in Tan'a geri dönmesini Hitler ordularının 22 Haziran 1941 de başlayan Barbarossa Harekatı ile Sovyetler Birliği'ne saldırıp Moskova önlerine kadar ilerlediği döneme rastladığını söylerken sanki bir neden sonuç ilişkisi kurmaktadır. Bkz. Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s.199-200. Oysa çok açık olarak Sabiha Sertel Barbarossa Harekatı'ndan önce Tan'a dönmüştür. Dolayısıyla Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması Sabiha Sertel'e Tan'da yeniden yazma olanağı (izni) verilmesinin gerekçesi olarak düşünülemez.

⁹⁵ Sabiha Sertel, *Tan* Gazetesi, 31 Mayıs 1941, s.2.

⁹⁶ Örnek olarak bkz. Sertel, "*Suriye'nin İstiklali*", *Tan* Gazetesi, 12 Haziran 1941, s.3.

⁹⁷ Sabiha Sertel, *Tan* Gazetesi, 6 Haziran 1941, s.3.

Sertel'in, örneğin 23 Temmuz 1941 tarihli yazısında, Lozan'a büyük övgüler dizmesinin en önemli nedenidir.

Zekeriya Sertel'in hükümet politikalarını savunmaya peşinen hazır tavrına bir diğer örnek ise 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekatı⁹⁸ ile Almanya'nın Sovyetler'e saldırmadan hemen önce 19 Haziran 1941'de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan antlaşma konusunda yazdıklarıdır. 19 Haziran 1941 tarihli yazısında Almanya'nın Sovyetler'e saldırıya mı hazırlandığı konusunu gündeme getirerek çok iyi koku aldığını ortaya koyarken, 20 Haziran 1941 tarihli yazısında bu antlaşmayı destekler ve hükümet politikasının doğruluğuna bir kanıt olarak değerlendirir. 21 Haziran'daki yazısında da *NewYork Times* ve diğer Amerikan gazetelerinde Türk-Alman Antlaşması'nın esasen Sovyetler'e yönelik olduğuna ve Almanya'nın Sovyetleri çevreleme politikalarının bir parçası olduğuna ilişkin yorumlarına itiraz ederek hükümet politikalarını savunma konumunu korur. Alman saldırısından sonra alınan bazı ekonomik tedbirleri öven ve yerinde bulan yazıları da buna örnektir.⁹⁹ Bu yaklaşımını savaş dolayısıyla başgösteren hayat pahalılığını mazur görme derecesine de vardırmıştır.¹⁰⁰ Ancak yine de arada sadece memurların değil tüm düşük gelirliilerin desteklenmesi gerektiğini belirtmekten geri kalmaz.¹⁰¹ (Ekonomik gelişmeleri yorumlarken ilk önemli eleştirisi ise çok daha sonra, 6 Aralık 1941 tarihindedir. "Hayat Pahalılığını ve Vurgunu Önlemek İçin" başlıklı bu yazısında ilk kez hafiften olaylara mağdur durumda olan halk kesimleri açısından bakarak eleştirel bir tutum takınmıştır¹⁰² Ancak bu tavrı, genel olarak yapılması gerekenler yapılmakta, yine de bazı kusuruların olması doğaldır şeklinde özetlenebilecek tutumundan uzaklaşması anlamına gelmez).

12 Temmuz 1941 tarihli yazısında ise Türk-Alman antlaşmasına Sovyetlerden gelen ima yollu eleştirileri yanıtlarken yine hükümetin bu kez dış politikasını onaylamayı sürdürmektedir.¹⁰³ Savaşın bu yeni evresi Zekeriya Sertel'e ayrıca siyasi yaklaşımını ortaya koyması ve ona dünya üzerinde belirmiş kampları ya da farklı sistemlere göre Türkiye'yi nereye yerleştirdiğini söylemesi için fırsat da doğurmuştur. Ona göre dünya

⁹⁸ 2.Dünya Savaşı'nda 22 Haziran 1941 de Alman Ordularının Sovyet sınırı işgal etmek üzere başlattığı askeri harekate verilen isimdir. Bu hareket ve savaşın gidişatı üzerine bilgi için bkz. Hart, **a.g.e.**, **C.1.**, s.151-183. Savaşın ve bu askeri hareketin diplomatik arka planı için ise bkz. Shirer, **a.g.e.**, **C.2**, Çöküş, s.s.49-98

⁹⁹ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 19 Temmuz 1941, s.1 ve 8 Aralık 1941, s.1.

¹⁰⁰ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 15 Ekim 1941, s.1.

¹⁰¹ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 22 Temmuz 1941, s.1.

¹⁰² Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 6 Aralık 1941, s.1.

¹⁰³ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 12 Temmuz 1941, s.1.

üzerinde Komünizm, Nazizim ve Demokrasi olmak üzere üç sistem vardır ve Türkiye'nin ne Nazizme ne de Komünizme ait olmasına gerek yoktur. Zekeriya Sertel'e göre "*Türkiye kendine en layık olan sistemi*", yani demokrasiyi bulmuştur ve diğer iki cepheye katılmasına gerek yoktur.¹⁰⁴ Çok değil dört yıl sonra "daha fazla demokrasi", "gerçek demokrasi" diye talepler getirecek olan bir kişi için bu değerlendirme gerçekten ilginç kabul edilmelidir.

Alman ordularının Sovyetlere saldırmasının en önemli sonucu Zekeriya Sertel'in savaşa ilişkin değerlendirmelerinin alan ve konu olarak çoğalması olmuştur. Ancak Sabiha Sertel'in yazı konuları savaşa rağmen toplumu ilgilendiren hemen her konu olmayı sürdürmektedir. Ancak hangi konuyu ele alırsa alsın kendi materyalist dünya görüşünün izlerini görebiliriz. Sabiha Sertel ilerlemeye, sanayileşmeye, bilime, toplumun gelişme yasalarının Marksist yorumuna inanmış (ancak adını anmadan) bir aydın olduğunu her yazısında ortaya koymaktadır. Bu açıdan toplumun ilerleyiş biçimini felsefi –bilimsel bir dille anlattığı 28 Haziran 1941 tarihli yazısı önemlidir. Savaşın en hareketli döneminde bile bu yasaları açıklayarak toplumu ilerleme fikrine alıştıran geçmişe körü körüne bağlılık duyma fikrinden de koparmaya çalışır.¹⁰⁵

Bu dönemde *Tan* anti-faşist çizgide mücadelesini sürdürmekte ve Türkiye'deki diğer Almancı basın organları ile de kavga etmektedir. Zaman zaman kavganın diğer ucunda Basın Yayın Müdürü Selim Sarper de yer alır.¹⁰⁶ 1942 yılında Varlık Vergisi olayı ortaya çıkar. Sabiha Sertel'in bu dönem için Başbakan'a bakışı Roman Gibi adlı kitabında aynen şöyledir: "*Şükrü Saraçoğlu efendisi Von Papen'den, Hitler'den iyi ders almıştı.*"¹⁰⁷ Elbette bu görüşü zamanında açık açık yazması mümkün değildi. Ancak o dönemki yazılarını hangi psikoloji ile kaleme aldığını açıklamaları açısından kitabındaki bu alıntı önemlidir.

Almanlar'ın kısa sürede Sovyet sınırları içinde ilerleyip Stalingrad-Moskova hattına varmaları tüm dünyayı sıkıntılı bir gerilime itmiştir. Tüm dünya sanki Stalingrad savaşının sonucunu beklemektedir.¹⁰⁸ Türk basınında da Alman zaferi için beklentisi olan çoktur.¹⁰⁹ Yine bu dönemde Sabiha Hanım Türkiye'de Alman yanlısı havanın yansımaları olarak ortaya çıkan ve

¹⁰⁴ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 28 Haziran 1941, s.1

¹⁰⁵ Sabiha Sertel, *Tan Gazetesi*, 28 Haziran 1941, s.3

¹⁰⁶ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s. 230-231

¹⁰⁷ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s. 237

¹⁰⁸ Zekeriya Sertel, *a.g.e.*, s. 229

¹⁰⁹ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s. 237-238

azınlıklara yönelik ırkçı saldırı ve hareketlere karşı¹¹⁰ Tan'da anti-semitizmin kötülüğü, bunun Türk tarihinde yerinin olmadığı üzerine yazılar yazar.¹¹¹ Bu tür hareketlerin "Türk vatandaşları arasına kin sokmak" gibi bir amacı olduğunu vurgular. Stalingrad muharabelerinin Alman mağlubiyeti ile bitmesi, Almancı ve ırkçı kesimde Sovyet galibiyetinin komünizm tehlikesi yaratacağına ilişkin korkular yarattığında da faşizmin özüne, emperyalizmin amaçlarına, Atatürk'ün Pan-Türkizm anlayışına ilişkin dizi yazılar yazarak halkı aydınlatıcı misyonunu yeniden yüklenir.¹¹² Ancak basındaki Almancı tarafın Pan-Türkist ağırlığı Şükrü Saraçoğlu'nda da yansımaları bulmuş ve başbakanın şu sözleri söylemesine neden olmuştur: "*Türk milliyetçiliği pasif bir milliyetçilik değildir. Dış ülkelerde yaşayan Türk ırkları ile samimi bağlarımız olduğu gibi, bunların saadetini istemek de her Türk'ün ödevidir. Biz Türkçüyüz ve Türkçü kalacağız.*"¹¹³

Zekeriya Sertel de bu dönemde yine Savaşı takip eden yazılar yazarken zaman zaman yurt dışı gezilere de çıkmıştır. Bu gezilerinde İngiltere ve Amerika'yı dolaşmıştır. 1943 Adana buluşması ona yine dış politikamızın doğruluğunu vurgulama vesilesi olur. Amerika'dayken burada gördüğü endüstri hamlelerinden etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. İlginç bir nokta 9 Şubat 1943 günlü yazısında ilk kez gördüğü *televizyondan* söz etmesidir.¹¹⁴

Tan, savaşı adım adım her cephede takip etmektedir. Stalingrad Savaşı'nın devam ettiği günlerde yurtdışında seyahatleyen bulunduğu yerden Afrika'daki Fransız Hareketine bile değinmektedir.¹¹⁵

Aynı günlerde Varlık Vergisi'nin uygulama sonuçları ile ilgili haberler sıkça *Tan*'da yer almıştır. Şubat 1943 boyunca *Tan*'da Aşkale kabile haberleri ve borçlu listeleri haberleri yer almaya devam etmiştir. Arada karaborsa ile ilgili bir eleştirel yazı yazsa da Zekeriya Sertel hemen ardından sanki bir denge politikası içinde uygulamadaki vesika usulünü savunmuştur.¹¹⁶

¹¹⁰ Türkiye'de "Aşırı Milliyetçi Sağ"ın İkinci Dünya Savaşı içindeki yükselişi ve bunun 2. Dünya Savaşı'nın gelişiminde Alman üstünlüğüne paralel olarak ve Nazilerin Türkiye'ye üzerindeki politikalarının da etkisiyle gelişmesi üzerine kısa ve özlü bir değerlendirme için bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, Belge Yayınları, Aralık 1990, s.189-212

¹¹¹ Biçer'in "*Sabiha Zekeriya Sertel'in siyasal ve toplumsal görüşlerini şekillendiren bir diğer etken faşizm karsıtlığıdır.*" yargısı kanımızca sadece Sabiha Sertel için değil tüm Sertel ailesinin yaşam görüşünü niteleyecek bir yargıdır. Bkz. Biçer, **a.g.e.**, s.332

¹¹² Sabiha Sertel, **a.g.e.**, **a.g.e.**, s. 238

¹¹³ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, s. 241.

¹¹⁴ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 9 Şubat 1943, s.1.

¹¹⁵ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 10 Şubat 1943, s.1.

¹¹⁶ Zekeriya Sertel, *Tan* Gazetesi, 4 Mart 1943, s.1.

Görülüyor ki Zekeriya Sertel savaşın dönüm noktası olan Stalingrad muharebeleri sırasında büyük bir konu yelpazesi üzerinde yazılar yazmaktadır. Savaşın, yürürlükteki yasaların ve uygulamaların baskıcı havası içinde bir denge politikası gütmek zorundadır. Bu dönemi 1943 bahar – yaz aylarına kadar sürdürdüğünü düşünebiliriz.

İktidar Destekçiliğinden Muhalefete Geçiş

Zekeriya Sertel, *Tan*’da 1939-1943/1944 dönemine kadar yazılarıyla çok büyük ölçüde koruduğu ve desteklediği İnönü dönemini İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna doğru giderek eleştirmiştir. Bu eleştirileri aslında açıktan yazdığı yazılarıyla desteklediği dönemi de kapsadığı için üstü kapalı olarak bir öz eleştiridir de. Zekeriya Sertel aslında yakındığı bu dönemdeki *tek millet, tek parti, tek şef sistemi*ni, “Nefes almak olanaksızdı” diye nitelediği ortamı, basının resmen sansür olmamasına karşılık içinde bulunduğu baskıcı uygulamaları eleştirmektedir. *Hatırladıklarım* adlı kitabında söz konusu dönemle ilgili bu eleştirilerini aktardığı bölümün başlığı bile “Polis Devleti” dir.¹¹⁷ Sadece böyle hissettiği halde İkinci Dünya Savaşı ortamında ve yine bu sıkıntılar yüzünden bu düşüncelerini açıkça yazamamıştır.

Tan’ın ve Serteller’in iktidara karşı eleştirilerinin dozunu birdenbire yükselttikleri bir dönüm noktasından bir günden, söz etmek çok zordur. Buna karşılık ancak niceliksel olarak eleştirel yaklaşımlarla dolu yazıların daha fazla olduğu zamanlardan söz edebiliriz. Yine de bir ayırım yapmak gerekirse eleştirel dönem diyebileceğimiz hafif bir ton değişikliğinin gerçekleşmesini 1943 Bahar-Yaz dönemi olarak ele alabiliriz.¹¹⁸ Bunun en önemli nedenleri olarak Stalingrad Savaşı’nın Almanlar aleyhine bitmesini ve İngiltere ile Amerika’ya yaptığı gezide özellikle Amerika’da savaşın endüstriyel arka planındaki büyük üretim ve teknik güçten etkilenmesini sayabiliriz. Bir uçağın ya da bir tankın bir fabrikadan kaç dakikada bir çıktığı yollu bilgiler Zekeriya Sertel’i etkilemiştir-ki bu etkiyi sağlamanın geziyi düzenleyenlerin zaten vermek istedikleri etki olduğunu düşünmemiz

¹¹⁷ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, aynı yer.

¹¹⁸ Tan Gazetesi’nin İkinci Dünya Savaşı dönemindeki politikaları üzerine değerli bir araştırma sunan Mithat Kadri Vural da bu değişimi Tan Gazetesi’nin muhalif kimliğinin “öne çıkması” olarak nitelerken bir açıdan bu belirsiz geçişi vurgulamış olmaktadır. Vural, **a.g.m.**, s.386. Ancak burada baştan beri mevcut bir muhalif tavrın belirginleşmesi şeklinde bir kurgu ya da bakış varmış gibi bir izlenim doğmaktadır. Oysa Serteller, gerçek düşünceleri Alman faşizmine karşı olsa da, savaşın başlangıcında Hükümetin tutumunu doğrudan eleştirmek gibi bir politika izleyebilecek durumda değildi. Basının içinde bulunduğu kontrollü ortam, hassas bir dengeyi tutturmayı gerektiriyordu. Serteller Alman karşıtı bir söylem geliştirmiş olmalarına rağmen hükümeti tamamen karşılarına almamak için özellikle Zekeriya Sertel’in yazılarıyla ekonomik ve sosyal yönden bir denge anlayışı içinde hükümet politikalarını savunmuşlardır. Bu dönem değindiğimiz gibi 1943 yılının bahar ve yaz aylarına kadar sürmüştür. Bu döneme kadar Sertelleri Hükümete bütünüyle muhalif sayamayız.

mümkündür. Bu izlenimle Zekeriya Sertel artık Almanların bu büyük endüstri gücüyle başedemeyeceğine ve savaşı kazanamayacağına ikna olmuştur. Bu ona eleştirilerinde cesaret vermiş olmalıdır. Aksi halde hükümetin Almanların elini kolaylaştıran tarafsızlık politikasına eleştirel bakması kolay olamazdı.

Yine de Zekeriya Sertel'in yazılarında bu dönemde bile açık bir muhalefetten değil, satır aralarında ya da dolaylı diyebileceğimiz, sansür ve yasaklama korkusunu her an hisseden bir eleştirel yaklaşımdan söz edebiliriz. Sonuçta iktidar destekçiliğinden eleştirel dozun arttığı döneme geçiş çok yavaştır.

1943 Nisan ayının ilk 6 gününde Zekeriya Sertel'in birdenbire savaş ortamı içinde savaş ve diplomasi ile ilgili yazılarına ara verip ekonomik ve parasal politikalar üzerinde yazılar yazması bu açıdan ilk dikkat çekici olaydır.¹¹⁹ Bu yazıları takiben 14 Nisan 1943 günü ele aldığı diğer konu kömür meselesidir ve bu dizi yazılarını da 3-4 gün sürdürür. Nisan sonlarına doğru bu kez fabrikaların tam verimle çalıştırılmadığı üzerine yazar.¹²⁰

Görülüyor ki bu dönemde Zekeriya Sertel iktisadi konulara daha önce çok eğilmediği kadar fazla eğilmektedir. Ancak yönelttiği eleştiriler genel olarak yönetime, siyasi iktidara karşı değil, daha yerel, uygulamadan kaynaklı olduğunu belirttiği ve "herşey iyi de bazı konular daha iyi olabilirdi" havasında eleştirilerdir.

Sabiha Sertel ise her zaman Zekeriya Sertel'in daha solunda ve daha sert eleştirilerin sahibidir. Kalem kavgalarında ve düşüncelerini ortaya koymada, politik tutum takınmada daha radikal, daha sert bir izlenim vermektedir. Zekeriya Sertel'in dengeciliğine rağmen yönetimin kaşlarının kalkmasını sağlamada daha önde gelen isimdir. 31 Mayıs 1943'te yazı konusu Tifüs hastalığıdır.¹²¹ 23 Haziran 1943'te olan Adapazarı Depremi dolayısıyla da "Türkiye Bir Deprem Memleketi" başlıklı bir yazı yazar.¹²² Yazılarında uygulamada görülen eksiklikleri ve daha çok yerel yöneticileri eleştirmektedir.

Zekeriya Sertel'in savaş sırasında ana omurgasını oluşturan dış politika yazılarında Stalingrad Savaşı sonrasında hükümetin Almancı politikalarına yönelik hafif eleştiriler de sezinlenmeye başlanır. 18-19 Ağustos 1943 tarihli yazılarında Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaları savunur.¹²³ 24 Ağustos

¹¹⁹ Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 1,2,3,4,5, ve 6 Nisan 1943, s.1

¹²⁰ Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 20 Nisan 1943, s.1

¹²¹ Sabiha Sertel, Tan Gazetesi, 31 Mayıs 1943, s.1

¹²² Sabiha Sertel, Tan Gazetesi, 23 Haziran 1943, s.1

¹²³ Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 18-19 Ağustos 1943, s.1

1943 tarihli yazısı ise önemlidir. Bu yazısında, izlenen tarafsızlık politikasının aslında Almanların elini rahatlatığı, müttefik cepheye ise zarar verdiği fikri çok dolaylı olarak işlenmeye başlar.¹²⁴

Zekeriya Sertel'in iktisadi eleştirileri 1943 sonlarına doğru giderek daha genel bir nitelik kazanmaya başlar. Karaborsa¹²⁵ ve hayat pahalılığı¹²⁶ konulu yazılarında bu hissedilir. Bu dönemde sayfa sayısı azalan *Tan*'da savaşın hareketlenmesine bağlı olarak Savaş Haberleri Eylül-Ekim 1943 döneminde yine ön plandadır. 1944'ün ilk günlerine kadar savaşın özellikle Sovyet ve müttefik ilerleyişleriyle ilgili haberler ön sırayı işgal etmeyi sürdürür. Bu dönemde en çok işlenen ikinci konu ise hayat pahalılığıdır.

13 Şubat 1944 tarihli yazısında ise Zekeriya Sertel, çoktandır aradığı fırsatı bulmuş gibi her zamanki çok yönlülüğü ve değişik konulara girme yeteneğiyle de Abraham Lincoln'ün doğum gününü kutlayan bir yazı yazar. Abraham Lincoln ile ilgili Türk basınında belli bir dönem çıkan en övücü yazı olabilecek bu yazının başlığı "Dünyanın En Büyük Adamının Doğum Günü" dür. Burada bu vesileyle haklar ve özgürlükler konusunda heyecanlı bir tutum takınır.¹²⁷ Ancak ertesi gün sanki yine dengeyi tutturmak isteğiyle "Türkiye'nin hala Almanya'ya karşı harekete geçmemesi" eleştirilerine karşı hükümet politikasını savunmaktadır. Ancak bu yazı hükümete dış dünyada böyle bir eleştirinin varolduğunu bir kez daha duyurma amaçlı olarak da yorumlanmaya açıktır.¹²⁸ Çünkü çok geçmeden 12 Haziran 1944'teki yazısında artık Türkiye'nin de savaş sonunda oluşacak dünyada söz sahibi olması için Almanya'ya karşı harekete geçmesinin şart olduğuna ilişkin bir yaklaşım içine girecektir. Bu yazısında Türkiye'nin "tarihi bir dönüm noktasında" olduğunu söylerken kendisi de uzun süredir koruduğu hükümetin dış politikasını savunma yaklaşımı açısından önemli bir kırılma noktasındadır.¹²⁹ Bu noktada 6 Haziran 1944'te Normandiya Çıkartması'nın başlamasının, hemen ardından gelişme göstermeyi başarmasının ve savaşın sonunun artık büyük ölçüde belli olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Zekeriya Sertel 1945'in ilk aylarında artık yavaş yavaş savaş sonrası şekillenecek dünya konusunda yazmaktadır. Sovyet ve Müttefik ordularının

¹²⁴ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 24 Ağustos 1943, s.1

¹²⁵ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 18 Eylül 1943, s.1

¹²⁶ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 24 Eylül 1943, s.1

¹²⁷ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 13 Şubat 1943, s.1

¹²⁸ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 14 Şubat 1943, s.1

¹²⁹ Zekeriya Sertel, *Tan Gazetesi*, 12 Haziran 1943, s.1

ilerleyişi sürerken uzun zamandır yazılarına *Tan*'da rastlayamadığımız¹³⁰ Sabiha Hanım da tekrar köşesine dönmüştür. Sabiha Hanım Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden dış politikada Sovyetleri savunan bir yazısı yüzünden aldığı bir yıl yazı yazmama cezasını tamamlamıştır.¹³¹ Bu yeni bir dönemdir.

İktidara Karşı Çıkılan Dönem

1945 yılı ile başlayan dönemi Serteller ve CHP İktidarı açısından artık farklı bir dönem sayabiliriz. İkinci Dünya Savaşı'nın, faşizmin yenilgisi ve Demokrasi Cephesi'nin galibiyeti ile biteceği artık belli olmuştur. Türkiye'nin savaş içindeki durumu ve izlediği politikalar Amerikan ve İngiliz basınınca giderek daha fazla eleştiriliyordu. Zekeriya Sertel örneğin 24 Ağustos 1945 tarihli "İnkılabı Koruyan Değil, Koruyamayan Tedbirler" başlıklı yazısında Türkiye'de özgürlükleri kısıtlayan tedbirleri eleştirme cesaretini bularak bir anlamda özeleştiri de yapmış oluyordu:

*"Ve garplı demokrasi prensipleriyle anayasa hükümlerini ayaklar altına alan bütün bu tedbirler, bütün dünya milletlerinin ölüm kalım boğazlaşmasına atıldıkları devirde değil, harpten evvel dünyanın ve Türkiye'nin tam bir sulh içinde bulunduğu zamanlarda alınmıştır. Bu suretle inkılabı korumak vesilesiyle alınan tedbirler, hakikatte inkılabı ve anayasa ile temin edilen demokrasiyi boğmuştur."*¹³²

Dıştan gelen eleştirileri bir nebze kırmak için Hükümet müttetiklerin baskısı altında önce turancı ve faşist gruplara karşı bir şeyler yapmak gereğini hissedince 1945 Ocak sonunda Turancılar hakkında davalar açıldı. Basında da faşizm yanlısı hava birdenbire değişivermişti. Tek parti ile yönetim yavaş yavaş eleştirilmeye başlanıyordu.¹³³

Özellikle Sabiha Hanım, bu hava içinde yeniden başladığı yazılarında söz, toplantı, fikir hürriyeti içeren gerçek bir demokrasi istediğini belli eden yazılar yazmaya başlar. Açık muhalefet başlamıştır. 18 Haziran 1945'te

¹³⁰ Henüz basının büyük bölümünde Alman yanlısı havanın dönmediği 1944 günlerinde Sabiha Sertel'in sosyalist düşünceye yakınlığı, baştan beri Alman yanlısı tutum takınan Cumhuriyet Gazetesi'nde eleştirilmesine neden oluyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nde bu dönemde Sabiha Sertel için 'Bolşevik Dudusu' ve "eli maşalı çingene" gibi hakaretimiz tanımlamalar yer almaktadır. Bkz. Baer, **a.g.e.**, s.275

¹³¹ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s. 245

¹³² Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 24 Ağustos 1945, s.1

¹³³ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.252

açıklanan *Atlantik Beyânnâmesi* en büyük cesaret kaynağıdır.¹³⁴ Eylül-Aralık dönemi demokrasi konulu taleplerin çoğaldığı, siyasi mahkumlara af taleplerinin dile getirildiği sık sık özellikle Akşam Gazetesi ile polemiklere girildiği bir dönemdir. CHP içinde başlayan muhalefet kısa sürede gelişmiş ve Serteller ile Celal Bayar ve arkadaşları arasında bir yakınlaşma oluşmuştur.

Bu dönem Serteller hem TKP yöneticileri, hem de Celal Bayar ve arkadaşları ile yakın ilişkiler içinde olmakla aşırı soldan liberal sağa doğru uzanan bir muhalefet cephesinin kilit halkası durumundaydılar. Serteller aslında İkinci Dünya Savaşı başlarında İnönü hükümetini ve Kemalist rejimi destekliyor olmalarına karşın Celal Bayar'ın CHP içindeki memnuniyetsizliğinin de en başından beri farkındaydılar. Yazılarından dile getirmedikleri halde baskıcı ortamın da en büyük etkisini *Tan*, dolayısıyla yine kendileri yaşıyordu. Kısmi bir takım eleştirilerde bulunmakla birlikte hükümet uygulamalarını destekler pozisyondaydılar. Ancak ülkede ortamın değişmesi ile demokrasi temalı büyük bir muhalefet başlamış ve Serteller bunun bir parçası olmuşlardır.¹³⁵

6. Tan Olayı ve Bir Dönemin Sonu

1 Aralık 1945 Cumartesi günü *Görüşler* Dergisi'nin ilk sayısı yayımlanır.¹³⁶ Bu ilk sayıda Sabiha Sertel ilk dönem Cumhuriyet devrimlerini ilerici ancak yetersiz bulan temel düşüncesini çok daha açık ve dönemin iktidarına yönelttiği eleştiri dozunu daha da sertleştirecek bir içerikte yazar:

“Hatalar kimin olursa olsun, Cumhuriyet, demokrasi inkılâbını tamamlamadı. Bilâkis inkisaf seyrinde halkın hâkimiyetini değil, devletin hâkimiyetini sağladı. İmtiyazlı bir sınıfın menfaatlerini müdafaa eden, halkı bu imtiyazlılar hesabına istismar eden bir mahiyet aldı. Faşizm, nazizm, gibi totaliter cereyanlar Avrupayı istilâ ettikten sonra dümen kırdı, inkılâpçı rotasını bu cereyanlara çevirdi. 1942 Türk-Alman ademi tecavüz anlaşmasından sonra, tamamıyla fasist kampta karar kıldı.

¹³⁴ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.220

¹³⁵ Serteller ve DP ilişkilerinin Tan Olayları'na kadar olan kısmı daha detaylı ve geniş bir değerlendirmeyi hakeden ayrı bir makale konusudur. Ancak bu ilişkinin koparışı ile ilgili temel düşüncemizi koruyoruz.

¹³⁶ Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s.303

*Bugün iktisadî sistemimiz, kanunlarımız, siyasetimiz, içtimâî ve kültürel mekanizmamız tamamıyla bir fasist sistemin mekanizmasıdır.*¹³⁷

Bu çok açık bir meydan okuma niteliğindedir. Nitekim Sertellerin İkinci. Dünya Savaşı sonrası gelişen muhalif tutumlarına ve yeni kurulacak olan Demokrat Parti ile sol düşüncenin temsilcileri olarak ilişki kurmalarına tepki gecikmez.¹³⁸ Bu olay, 4 Aralık 1945 günü gerçekleşen ve tarihimize “Tan Olayı” diye geçen ve sol eğilimli yayınlar satan ABC Kitabevi, Berrak Kitabevi ile *Tan* matbaasının basılarak tahrip edilmesidir. Eylemciler “Kahrolsun Serteller, kahrolsun Komünistler” diye bağırılmaktadır. Çoğu üniversite öğrencisi, binlerce kişiden oluşan kalabalık Sertelleri bulup çırılçıplak soyduktan sonra kırmızıya boyamayı düşünecek kadar öfke doluydu.¹³⁹

Bu olay sadece Sertellere ve *Tan*’a karşı girişilen bir terör eylemi değildir. Sonuçları açısından bakıldığında *Tan Olayı*’nın gerçek işlevi, DP’nin sol etkilerden uzak tutulması için bir uyarı niteliği taşımasıdır. Bu eylemin hükümetin bilgisi içinde gerçekleşmiş olması, hatta hükümetin düzenlediği bir eylem olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı boyunca Müttefikler yanında tereddütlü bir oyalama politikasının sonucu olarak savaştan güçlenerek çıkan Sovyetler Birliği’nin karşısında yalnız kalma korkusu duyan Türkiye’nin Batı’nın desteğini almak için içerde bir “komünizm tehlikesi”ni vurgulaması gerekiyordu. Buna ek olarak kurulması düşünülen DP’nin kontrol altında tutulması ve partiyi sola çekmesi muhtemel Sertellerin bu partiden uzaklaştırılması da şarttı. *Tan Olayı* her iki işlevi de başarıyla yerine getirmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ Sabiha Sertel, “Degisen Dünya”, *Görüşler*, 1 Aralık 1945, s.1.’den aktaran Biçer, *a.g.e.*, s. 341

¹³⁸ Tan Olayı’nın oluşmasında basının kışkırtmalarının oynadığı rol konusunda bkz. Vural, *a.g.m.*, s.391-393.

¹³⁹ Erduran, *a.g.e.*, s.140

¹⁴⁰ Erduran da bu görüştedir. Bkz. Erduran, *a.g.e.*, s.139.

¹⁴¹ İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda Demokrat Partinin kuruluşu ve Tan Olayı ile devam eden sürecin iç ekonomik ve “Sovyet Tehditleri” ni de içine alan dış siyasi gelişmeler üzerinden geniş bir analizi için bkz. Yaşın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler, C.1.*, Tekin Yayınevi, 5.baskı, 1985. Bu çalışmanın özellikle s.360-480 arası, dönemin anlaşılması için çok önemli bilgiler sunmaktadır. Burada Küçük’ün, *Tan Olayı*’nın tarihsel işlevi için “Ancak Demokrat Parti, iktidara yürürken Tan Olayı ile gerekli uyarıyı aldı, Solcularla cephe yapmaktan vazgeçti.” demesi bizim yargımızı doğrular niteliktedir. Bkz. Küçük, *a.g.e.*, s. 459

Bu olaydan sonraki günlerde Serteller kendi evlerinde de kalamazlar. Bu günlerde dostlarının evlerine sığınmak zorunda kalırlar.¹⁴²

Ortalık biraz yatıştıktan sonra da Serteller önce polis tarafından izlenirler, ardından Sertellerin evleri basılır. Bir süre sonra da tutuklanırlar. Dört ay sürer bu tutukluluk. Sonuçta bir yıl hapis cezasına çarptırılırlarsa da temyiz aşamasında karar bozulur ve Serteller serbest kalır.¹⁴³

Serteller, hapislik günlerinden sonra bir süre daha politik muhalefetlerini sürdürme çabası içinde olurlar. DP ve Fevzi Çakmak (Mareşal) ile bağlantı kurma ve bir cephe içinde birlikte olmak için son olarak bir İnsan Hakları Derneği kurmak isterler. İlk başta bu dernek için DP'nin İstanbul İl Başkanı ve Fevzi Çakmak ilgili olsalar da CHP iktidarının *Tan Olayı* provokasyonu ve Fevzi Çakmak komünistlerle işbirliği yapmak dedikoduları yüzünden korkutulur ve bu girişimden çekilir. Hürriyet Gazetesi'nde imzasız yazma talebi de Sedat Simavi tarafından reddedilir.¹⁴⁴ Artık Türkiye'de Sertellere hayat hakkı kalmamış gibidir.

8-Serteller'in Yurt Dışı Yılları

1947 yılının Mart ayında Dil-Tarih Olayları ile sol eğilimli profesörlere karşı yapılan baskıların ardından sol düşünceye yönelik eylemler artarak sürmüş, bu kesimin dergi ve gazeteleri kapatılmıştır. 1948 yılında zamanında *Tan*'da yazıları çıkan ve Aziz Nesin ile birlikte Marko Paşa Dergisi'ni çıkaran Sabahattin Ali öldürülmüştür. Nazım Hikmet ise Sovyetler Birliği'ne kaçmak zorunda kalmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucu Serteller 9 Eylül 1950'de yurt dışına çıkmıştır.

1952 yılından itibaren Roma, Paris ve Viyana'da bulunmuşlardır. Serteller 1962'den 1969 yılına kadar Azerbaycan'ın Bakü kentinde yaşadılar. Sabiha Sertel 1968 yılında Bakü'de akciğer kanserinden öldü. Mezarı da bu kenttedir.¹⁴⁵ Zekeriya Sertel 1969'da Paris'e döndü. 1975 yılında ise Türkiye'ye dönmesine izin verildi. 1980 yılında da Paris'te öldü.¹⁴⁶

SONUÇ

Serteller, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal ve Türk basın tarihinin en önemli simaları arasındadır. "Serteller" soyadı, Sabiha Sertel ve kocası Zekeriya Sertel'in ortak adı olarak aynı zamanda Türk sol düşüncesinin,

¹⁴² Erduran, **a.g.e.**, s.143

¹⁴³ Erduran, **a.g.e.**, s.145-153

¹⁴⁴ Erduran, **a.g.e.**, s. 157

¹⁴⁵ Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s.269

¹⁴⁶ Tuğlacı, **a.g.m.**, aynı yer

Türk aydın mücadelesinin, emperyalizm ve faşizm karşıtlığının, en saygın ve onurlu parçalarından biridir. Bu çift, ömürlerinin büyük bir bölümü boyunca her türlü olumsuz koşullara rağmen Türk halkını aydınlatmak, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni daha ileriye götürmek için gazetecilik faaliyeti içinde aydın olma sorumluluğunu hiç aksatmadan yerine getirmişlerdir.

Sabiha Sertel, çocukluğundan başlayarak içinde bulunduğu toplumda özellikle kadın haklarını geliştirmek, kadının toplumdaki yerini yükseltmek için kalemini cesurca kullanmış, yaşam biçimiyle de bu çabasının somut örneğini ortaya koymak istemiştir. Atatürk devrimlerinin ve Cumhuriyetin kazanımlarının değerini erkenden görmüş ve her zaman savunmuştur. Ancak bunları yeterli görmemiş, hep daha ileriye götürecek öneri ve çabaları ortaya koymaktan, gerektiğinde eleştirel bir tutum içinde olmaktan çekinmemiştir. Toplumda bir aydın olmanın sorumluluğunu üstlenirken iyi bir anne olmanın külfetini de üstlenmekten geri kalmamıştır.

Zekeriya Sertel ise çok geniş bir ilgi ve konu yelpazesi içinde yazın hayatında tıpkı eşi Sabiha Sertel gibi aydın sorumluluğu ile hareket etmiş, ancak gerektiğinde dönemin politik gerçeklerinin farkında olarak daha temkinli hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu açıdan Sabiha Sertel'in daha korkusuz ve keskin bir yazın anlayışı ve üslup geliştirdiğini söyleyebiliriz.

Sertellerin gazetecilik faaliyetleri dışında Türk siyasal hayatında da önemli figürler olmasında her ikisinin de, zaman zaman ailenin diğer üyelerinin de yazılarının görüldüğü Tan Gazetesinin rolü büyüktür. Neredeyse İkinci Dünya Savaşı'nın süresine denk düşen bir süre içinde basın tarihinde yerini alan Tan Gazetesi, hem savaşın gidişatı, hem iç siyasal hayatın şekillenışı konusunda bilgilendirici olmuş, hem de kamuoyu oluşturma ve hükümet faaliyetlerinin ancak modern bir demokrasiden beklenebileceği biçimde basın yoluyla da denetlenmesi işlevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Bunda yazılarıyla Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel en büyük paya sahip olmuşlardır.

Tan Gazetesi'nde İkinci Dünya Savaşı boyunca erken dönem Cumhuriyet devrimlerinin savunucusu olma rolünü üstlenmiş olan Serteller, ilk başlarda hükümeti destekler pozisyonda iken savaşın Almanlar aleyhine dönmesine paralel olarak yavaş yavaş anti-faşizan bir tutumu ve Sovyet dostluğunu öne çıkaran bir çizgiye yönelmişlerdir. 1943 Bahar-Yaz dönemi, bu açıdan bir dönüm noktası olarak ele alınabilir. Bu periyotta Stalingrad Savaşı'nın Sovyetlerin zaferiyle sonuçlanması ve Zekeriya Sertel'in İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı geziler etkili olmuştur. Zekeriya Sertel'in bu gezide özellikle Amerika'nın büyük askeri-endüstriyel gücünü yakından görmesinin, savaşı artık Almanların kazanamayacağına ilişkin

sağlam bir görüş oluşturmada son derece etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu görüş, iç politik değerlendirmelerini ve henüz Almanlarla arasına yeterli mesafeyi koyamayan ya da bu noktada ağır kalan hükümete karşı olan tutumunu, Tan Gazetesindeki yazılarında çok sıkı bir öz denetim, bir oto sansür ve dengeleme çabasını hiç aksatmamak koşuluyla etkilemiş görülmektedir. Ancak bu değişimin çok yavaşça ortaya çıktığını ve savaşın sonuna doğru belirginleştiğini söyleyebiliriz.

Bütün bu gelişmelere karşı Tan Gazetesi ve Serteller, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı karşısında istenmeyen bir uzaklıkta ve Sovyetler Birliği'ne karşı yalnız kaldığı endişesini duyan hükümetin siyasi kurgularının bir sonucu olarak bir provokasyonun kurbanı olmaktan kaçamamışlardır.

Serteller, Türk siyasal hayatında, Sosyalist solun, zaman zaman ilerici nüanslarla ortaya çıkan burjuvazinin siyasi uzantılarıyla müttefik olmayı bir seçenek görmek gibi tarihsel bir yanlışın bedelini ödeyen ilk seçkin üyeleridir. Tan Olayı ile Demokrat Parti'nin siyasal anlamda soluna büyük bir duvar örülmüş, muhalefetinin sınırları çizilmiş ve aynı zamanda Batı dünyasına bir komünist iç tehlikenin varlığı bir mesaj olarak iletilmiştir. Böylelikle Batı Dünyası'nın komünist tehlike karşısında kalmış bir Türkiye gerçeğiyle yüzleşmesi, büyük bir dış politik başarı olarak sağlanmış ve 1952'de Türkiye'nin NATO üyeliğiyle sonuçlanacak sürecin önü açılmıştır.

Serteller, aydın olmanın bütün sorumluluğunu, bunun yanında bütün eksikliklerini göreceğimiz mücadelelerle dolu onurlu bir hayat sürmüşlerdir. Bu açıdan hayatlarının her evresi, hem Türkiye de sosyalist solun özverili çabalarını ve zaafalarını hem de sağ iktidarların iç politik manevra imkânlarının genişliğini görmek açısından eşsiz bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

1-Kitaplar:

- Baer, Marc David; **Selanikli Dönmeler**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Haziran 2011.
- Hart, Liddel; **İkinci Dünya Savaşı Tarihi, C.1 ve C.2.**, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1998
- Er, Tayfun ; **Erguvaniler**, Duvar Yayınları, 4. Baskı, 2007.
- Erduran, Refik **Sabiha**, Remzi Kitabevi, Birinci Baskı, Ekim 2004.
- Küçük, Yaçın; **Türkiye Üzerine Tezler, C.1.**, Tekin Yayınevi, 5.baskı, 1985
- Sertel, Sabiha; **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İkinci Baskı, 1987.
- Sertel, Yıldız ; **Annem, Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı**, Belge Yayınları, 3. Baskı Ocak 2001.
- Sertel, Zekeriya ; **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, Mart 1977.
- Shirer, William L. **Nazi İmparatorluğu, C.1., Yükseliş**, Hürriyet Yayınları, Ekim 1979, **C.2., Çöküş**, Kasım 1979
- Söylemezoğlu, Faruk; **Ansiklopedik Politika Sözlüğü**, İletişim Yayınları, Çağdaş Liderler Ansiklopedisi Eki, Tarihsiz.
- Tokmakçıoğlu, Erdoğan; **Türk Basın Tarihi**, İsim Yayınları, Ankara, Mart 2011.
- Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi, 3.Kitap, Birinci Bölüm**, Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ekim 2005.
- Yetkin, Çetin; **Karşı Devrim 1945-1959**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 7. Baskı, Eylül 2009
- Yıldız, Mustafa- Doğaner, Yasemin; **Cumhuriyet Döneminde Sansür 1923-1973**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

2-Makaleler:

- Ağaoğulları, Mehmet Ali; “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, Belge Yayınları, Aralık 1990, s.189-236.
- Gökmen, Özgür; “Esat Adil Müstecaplıoğlu”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, C.8., Sol**, İletişim Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2007, s. 940-947
- Tuğlacı, Pars ; “Sertel, M. Zekeriya”, **Çağdaş Türkiye, C.3**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Vural, Mithat Kadri ;“II.Dünya Savaşı Türkiye’inde Bir Muhalefet Örneği Olarak ‘Tan’ Gazetesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VII /16-17, (Bahar-Güz), s.381-395.

3-Tezler:

Biçer, Burcu Ertuna, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel’in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset**, yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Bulut, Ayça; **Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme**”, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Haziran, 2002.

4-Gazeteler:

Cumhuriyet Gazetesi

Tan Gazetesi

5-İnternet Kaynakları

<http://www.filozof.net/Turkce/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/7725-naci-sadullah-danis-kimdir-hayati.html>

http://www.edebiyatogretmeni.net/refik_halit_karay.htm

<http://www.biyografi.info/kisi/burhan-felek>